

HERALDISK TIDSSKRIFT

Peter Kurrild-Klitgaard og Ronny Andersen

Våbener for kronprinsesse Mary og
professor John Donaldson 201

Thomas W. Lassen

Vore byvåbeners ældste tinkturer 213

Magnus Bäckmark

“Emot Rikswapenets höga wärdighet” 232

Heraldica varia 239

Heraldisk litteratur siden sist 246

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrektoren foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artikkel.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende innhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette/CD/DVD sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddele, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette eller CD/DVD leveres som WP 5.1, ASCII-format, MacWrite, Word eller RTF.

Våbener for kronprinsesse Mary og professor John Donaldson

Af Peter Kurrild-Klitgaard og Ronny Andersen

Da det kgl. danske Hof i efteråret 2003 annoncerede forlovelsen mellem H.K.H. kronprins Frederik og frk. Mary Elizabeth Donaldson, var der ikke blot tale om en lykke i kongehuset og en stor begivenhed i det danske samfund: Det var også en lejlighed, som nødvendiggjorde visse heraldiske beslutninger.

Siden heraldikken opstod som udtryksform i middelalderen, har alle danske dronninger således haft et våben.¹ Der er tillige i det danske kongehus, siden i hvert fald 1960'erne, en tradition for, at ægtefæller til arveberettigede prinser og prinsesser bliver tildelt Elefantordenen, ligesom der er opstået den praksis, at en eller begge forældre til de indgiftede bliver tildelt storkors af Dannebrogordenen. Dette indebærer, at de pågældende – i overensstemmelse med statutterne for de kongelige ridderordener – skal have et skjold med deres våben og valgsprog ophængt i de kongelige ordeners kapel i Frederiksborg Slotskirke,² og i en række tilfælde, hvor de pågældendes familier ikke allerede har været våbenførende, har dette nødvendiggjort, at et nyt våben måtte anlægges.³

Kronprinsessen og hendes fader blev dekoreret med de pågældende ordener den 9. maj 2004, forud for brylluppet den 14. samme måned, og i dette tilfælde var spørgsmålet om våbenføring særligt vigtigt, idet Kronprinsessen som fremtidig dronning og moder til en kommende mo-

nark kan ventes at få en i heraldisk henseende synlig position. Kronprinsessens våben som ridder af Elefantordenen er i øvrigt historisk derved, at der ikke før er blevet hængt et våben op for en dansk kronprinsesse i Ridderkapellet på Frederiksborg Slot. Først i 1958 blev Elefantordenen åbnet for kvinder, og mens danske dronninger og prinsesser tidligere, i hvert fald siden slutningen af 1800-tallet, havde modtaget ordensinsignierne, var de ikke blevet optaget i ordenen.⁴ Da Donaldson-familien samtidigt har deres rødder i Skotland – et land med en særligt stærk heraldisk tradition og med strenge regler på området – var det naturligt, at man ved udarbejdelsen af våbener skelede kraftigt til dette. Dette har i 2006 resulteret i to våbener, som kombinerer personligt valgte motiver med symboler hentet fra skotsk heraldisk tradition. I det følgende vil der blive redegjort for denne baggrund og for de to nye våbeners indhold og symbolik.

Skotsk heraldisk tradition

Kronprinsessen er født i Australien, men er gennem sine forældre, John Dalgliesh Donaldson og Henrietta Clark Horne, skotsk på alle sider af sit stamtræ.

Skotsk heraldik er særegen på flere punkter,⁵ bl.a. derved at alle personer med et identisk eller beslægtet navn opfattes som principielt tilhørende samme ”klan”, d.v.s.

som beslægtede, også selvom de ikke nødvendigvis er det.⁶ Et andet forhold er, at alle, som deler samme navn, eller som på anden vis opfattes som et medlem af en skotsk klan, vil skulle have et våben, som på nogle centrale punkter minder om slægtens ”stamvåben”. Et tredje centralt træk er, at ethvert skotsk våben i princippet kun tilhører én person, d.v.s., at to personer ikke må anvende fuldstændigt ens våbener,⁷ og at disse i øvrigt for at være lovlige skal være registrerede hos den skotske heraldiske myndighed, Lord Lyon. Til forskel fra andre lande er dette i Skotland regler, som er anerkendt i retslig praksis, og som håndhæves af en særlig anklager og af en særlig domstol, Court of Lord Lyon.

Navnet ”Donaldson” (”søn af Donald”) er tydeligvis en angliseret variant af det gæliske ”MacDonald”/”MacDonnel”. Alle personer af skotsk herkomst, som bærer dette navn, vil efter skotsk tradition opfattes som værende en del af samme klan og hørende under overhovedet for Macdonald-klanen,⁸ og personer, der bærer navne som Donaldson, Donalson, Macdonald, Macdonnel m.v., bør ifølge skotsk tradition derfor have våbener, der indeholder centrale bestanddele fra klanoverhovedets våben.⁹ Dette gælder også selvom det ikke nødvendigvis kan bevises endegyldigt, at de rent faktisk nedstammer fra selve klanen, end-sige overhovedet gør det.¹⁰

Clan Donalds oprindelse

”Clan Donald”, som bruges som fællesbetegnelse for personer af navnene Macdonald, Macdonnel, Donal(d)son m.v., bliver ofte anset for at være den historisk mest magtfulde af alle skotske klaner, og i hvert

fald en af de mest talrige.¹¹ Da klanen havde størst magt, kontrollerede den reelt ca. en tredjedel af Skotland og regerede området som et næsten selvstændigt rige.¹²

Den egentlige, kendte, historiske grundlægger af Clan Donald var Somerled mac-Gillebride (ca. 1113-64), som i midten af 1100-tallet var ”underkonge” i Argyll på det skotske fastland, og som efter i 1156 at have besejret nordmændene, der beherskede de skotske øer, proklamerede sig selv som konge af de vestske øer (”King of the Isles”). Han og hans efterfølgere var herefter langt op i middelalderen vasaller ikke af den skotske, men af den norske kongemagt. Somerled var fader til Ranald macSomerled, konge af de vestske øer, og han var igen fader til Donald of Islay (†1269), der i midten af 1200-tallet var konge i Islay og Kintyre. Dennes efterkommere og disses allierede er siden på gælisk kaldet *Clann Dhomhnaill* (”børn af Donald”) og har benyttet efternavnet *Mac Dhòmhuill*, der betyder ”søn af Donald”. Selvom de færreste af navnene Macdonald, Donaldson m.v. rent faktisk kan føres tilbage til denne Donald of Islay, er det ham, der opfattes som klanens første overhoved og stamfader.¹³ Somerled vides med nogen sikkerhed at have været sønnesøns søn af en Solmund, men derudover er der ikke enighed om klanens oprindelse. Nogle forskere mener, at Somerleds slægt var skotsk-irsk og en gren af de gamle mytiske, irske konger,¹⁴ mens andre mener, at han tilhørte et nordisk dynasti, der stammede fra danske eller norske vikinge-konger fra de skotske øer.¹⁵ Men uanset hans afstamning,¹⁶ så skyldte Somerled sin position som ”King of the Isles” til sit ægteskab med Ragnhild, som var af nordisk herkomst: Faderen var datter af Olaf

"Morsel" (†1153), konge af øen Man og af de vestsotske øer, som formodentlig stammede fra en af de dansk-norske vikingekonger af Dublin og York, mens moderen, Ingeborg, var en datter af Haakon, norsk jarl af Orkney og Caithness.

Overhovederne for Clan Donald sad som suveræne fyrster på de vestsotske øer i et århundrede, indtil 1266, hvorefter de fortsatte som magtfulde stormagnater under den skotske krone helt til slutningen af 1400-tallet og bar titlen "Lord of the Isles". En af disse, Donald of Islay (†1423), ægtede Marion Leslie, grevinde (i egen ret) af Ross († ca. 1435), og deres søn, Alexander, arvede grevskabet og titlen som jarl af Ross. Dennes søn, John Macdonald, Lord of the Isles og jarl af Ross, lagde sig ud med både sin egen søn, Angus "Og", med den skotske konge og med den mægtige Campbell-klan. Han mistede herefter gradvis slægtens væsentligste besiddelser: I 1476 blev titlen og besiddelserne som jarl af Ross overtaget af den skotske krone, og i 1476/1493 tillige titlen som "Lord of the Isles" og de tilhørende besiddelser.¹⁷ Efter tabet af disse blev klanen splittet i forskellige grene og familier, der nærmest fungerede som selvstændige småklaner.¹⁸

Macdonald/Donaldson-heraldik

Der findes en række våbener knyttet til navnene Macdonald, Macdonnel, Donaldson m.v. Disse er reelt alle variationer over samme tema, hvori der generelt optræder to symboler:¹⁹ (1) En båd, nærmere betegnet et middelalderligt skib, der på engelsk betegnes en *galley* eller en *lymphad*, kendt fra i hvert fald 1200-tallet, men det er formo-

dentlig langt ældre og er Clan Donalds egentlige "stamvåben"; (2) En et- eller to-hovedet ørn, kendt fra i hvert fald 1410. Den nøjagtige betydning af symbolerne kendes ikke i dag, men der er visse hypoteser.

Båden er et hyppigt brugt symbol i de vestsotske øers heraldik, og kaldes derfor ofte "The Galley of the Isles" eller "The Galley of Lorne", og den bruges i heraldikken for en lang række klaner og familier derfra.²⁰ Det første kendte eksempel inden for Clan Donald er i seglet for Angus "Mór" Macdonald († ca. 1296), Lord of the Isles. Alle de familier, der havde en arveandel i de vestsotske øer efter den førnævnte kong Olaf af Man, synes at have anvendt båden i deres våben. Kun Clan Donald synes imidlertid at have ført den "rene" båd, d.v.s. uden blot at anvende den som en del af et større, sammensat våben.

Båden opfattes generelt som værende en nordisk båd og kan tænkes at referere til Clan Donalds historiske position som herrer på de vestsotske øer; disse var, som sagt, i lange perioder domineret af vikinger og af den norske krone.²¹ Den skotske historiker og heraldiker, Sir Iain Moncreiffe of that Ilk, fremsatte den særlige, men også meget spekulative hypotese, at båden er hentet fra nordisk mytologi, hvor den ses som repræsenterende den mandlige inkarnation (Njord/Fornjótr) af gudinden Nerthus, som de svenske konger af Ynglinge-slægten hævdede at nedstamme fra, og som Moncreiffe mente, at vikingefyrsterne, der slog sig ned i Vestskotland, selv anså sig for beslægtede med.²² Moncreiffes hypotese var tillige, at kong Olaf af Man nedstammede i lige mandslinie fra kong Harald af Limerick († 960), hvis fader var en nevø af den før-

Ill. 1. Udvidet våben for Macdonald of Macdonald, overhoved for Clan Donald, med "stamvåbenet" placeret i midterskjold.

nævnte vikinge-konge, Echmarcach af Dublin, og som var af Ynglinge-slægten. Uanset bådens oprindelse, er det et faktum, at den siden middelalderen har været knyttet uløseligt til de skotske øer og til Clan Donald. Båden gengives i klanens heraldik stort set altid i en middelalderlig stil, som sort i guld og gerne med røde flag og evt. sejl.²³

Ørnen kom vistnok ind i Clan Donalds heraldik i forbindelse med, at Macdonald'erne fik titlen som jarl af Ross med det tilhørende grevskab i 1430'erne, og fordi jarlerne af Ross havde anvendt en ørn som en slags skjoldholder (siden i hvert fald 1375). Siden dette tidspunkt har en et- eller to-hovedet ørn været at finde som en fast bestanddel i Clan Donalds heraldik i form af en rød ørn med en båd på brystet i et guld felt,²⁴ og den anvendes som sådan (med ét hoved) den dag i dag af slægtens overhoved, Lord Macdonald of Slate, også kendt som "The Macdonald of Macdonald".²⁵

Over årene er en række Donaldson'er blevet tildelt et våben fra den skotske heraldiske myndighed, Lord Lyon. Disse

har alle uden undtagelse været baseret direkte i symboler associeret med Macdonald-navnet.²⁶ Ti skotter (eller personer af skotsk herkomst) af navnet Donaldson fik således tildelt eller registreret et våben i perioden 1672-1903.²⁷ Af disse indeholder de ni som hovedfigur en dobbelthovedet ørn belagt med en *lymphad* i et guld felt, mens et enkelt blot viser båden.²⁸ Ørnen er i disse Donaldson-familiers tilfælde altid gengivet som dobbelt (tohovedet), hvilket ellers er relativt sjældent i skotsk heraldik,²⁹ og derfor særligt karakteristisk for dette navn. Ørnen er til tider sort med rødt næb og røde kløer, andre gange "naturlig" (rød-brun). Båden er som regel sort, evt. med rødt sejl og flag. Selve skjoldets felt er altid guld. Det klareste eksempel på denne struktur i brugen af våben i forbindelse med Donaldson-navnet ses i våbenet for huset Donaldson of Kinairdie, der siden 1736 – udover en "kanton" i øverste dekster hjørne af våbenet visende en rød hånd i sølv – viser netop en sort, dobbelthovedet ørn belagt med et sort skib med røde flag; på hjelmen en hånd holdende en daggert, samt valgsproget *AUT PAX AUT BELLUM*.³⁰ I perioden 1903-73 fik tre skotter med navnet Donaldson tildelt våben:³¹ Disse indeholdt alle en kombination af en dobbeltørn og en båd, omend her undertiden med ørnen blå snarere end sort eller "naturlig".³²

De enkelte Donaldson'er har til at differentiere deres våben fra andre af Clan Donald benyttet mindre figurer, som regel placeret i skjoldhovedet eller i en bort. En af de mest hyppigt brugte symboler er en hånd, men der forekommer også f.eks. delfin, laks, muslingskaller, stjerner m.v.

Ill. 2. Våben for professor John D. Donaldson (malet af kgl. våbenmaler Ronny Andersen).

Professor Donaldsons våben

I forbindelse med udarbejdelsen af våbener for Kronprinsessen og hendes fader, har det været ønsket, at deres våbenføring skulle blive så tæt på, hvad den ville være i Skotland, men samtidigt med nogle personlige elementer. Det har ikke været muligt for slægtsforskere at føre John Donaldsons familie tilbage til nogle af de Donaldson'er, hvis våben er registreret hos den skotske heraldiske myndighed, men fra et skotsk

heraldisk synspunkt vil beviselig afstamning fra nogle af de våbenførende skotske slægter kun have betydning for den specifikke udformning af våbenet, ikke for hvorvidt våbenet bør baseres i de samme symboler, som anvendes i Clan Donald.³³ De fastsatte våbener (ill. 2-3) er komponeret og udarbejdet af professor Peter Kurrild-Klitgaard og kgl. våbenmaler Ronny Andersen, tegnet af sidstnævnte og malet på ridderskjoldene i De Kongelige Ridderordeners kapel på Frederiksborg Slot af

Claus Havemann. Blasoneringerne af våbenerne er formuleret af arkivar, seniorforsker Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet.

Det våben, som er fastsat i 2006 for John Donaldson som storkorsridder af Dannebrogordenen (ill. 2), kan blasoneres sådan:

Skjold: I guld en blåbevæbnet rød dobbeltørn, hvorpå er lagt en sort galej med årer og med sølv flag og beslået sølv sejl, i et blå skjoldhoved et guld uendelighedstegn mellem to syvoddede guld stjerner.

Hjelmfigur: En opstigende blåbevæbnet rød løve.

Valgsprog: AD INFINITUM ("Mod uendeligheden").

Våbenet baserer sig grundlæggende i Clan Donalds symboler: Den sorte båd fra de skotske øer og den røde dobbeltørn fra grevskabet Ross. Til disse er i et blå skjoldhoved – som ofte brugt hos Clan Donald – føjet to syvoddede stjerner, som knytter an til John Donaldsons og hans nærmeste families tilknytning til Australien. Der optræder således hyppigt stjerner i australsk heraldik – bl.a. findes en syvoddet stjerne (den såkaldte "Commonwealth Star", som symboliserer de oprindelige seks delstater og territoriet Papua) i hjelmtegnet på Australiens forbundsstatsvåben (1911) og i nationalflaget (1909). I våbenet er imellem stjernerne placeret det matematiske tegn for uendelighed som en reference til John Donaldsons uddannelse og arbejde som matematiker. Dette passer samtidigt med valgsproget, der ligeledes udtrykker det uendelige som et mål.³⁴

Endelig er der med hjelmtegnet en kombineret reference til både den skotske og den australske baggrund: En oprejst rød løve er det centrale element i det skotske nationalvåben (som kendes fra det 12. århundrede), men samtidig forekommer en gående rød løve i våbenerne for forbundsstaten Australien (1911), delstaten Tasmanien (1917) og byen Hobart i Tasmanien (1953).³⁵

John Donaldsons våben er i øvrigt i Ronny Andersens tegning udført i overensstemmelse med de regler, der i 1679 blev fastsat for personer med en plads i rangfølgen, d.v.s., med en hjelm svarende til en ubetitlet adelsmands: med fem guld traller, stillet på skak mod dekster så reelt kun fire af disse er synlige.³⁶

Kronprinsessens våben

Det våben, som i 2006 er fastsat for Kronprinsessen, følger skotsk heraldisk skik ved at tage udgangspunkt i våbenet for den familie, hvis navn personen bærer – og derfor i dette tilfælde følger faderens våben – men med et personligt bitegn tilføjet. Samtidig følger det traditionerne for dansk kongelig heraldik på en række centrale punkter. Våbenet kan blasoneres sådan:

Skjold: I guld en blåbevæbnet rød dobbeltørn, hvorpå er lagt en sort galej med årer og med sølv flag og beslået sølv sejl, i et blå skjoldhoved en guld rose mellem to syvoddede guld stjerner.

I dette tilfælde er John Donaldsons personlige symbol, uendelighedstegnet, udskiftet med en guld rose, der kan opfattes som et symbol på det feminine og på skøn-

Ill. 3. Våben for H.K.H. Kronprinsessen (malet af kgl. våbenmaler Ronny Andersen).

hed. Våbenet (ill. 3) er malet af Ronny Andersen som et alliancevåben med Kronprinsens våben, hvilket der er tradition for, når det gælder kvinder indgiftet i det danske kongehus. Kronprinsen fører det kongelige danske våben, og alliancevåbenet er kronet med den særlige kronprinseskrone, der blev fastsat af kong Christian V i 1693.³⁷ Da Kronprinsessens våben gengives sammen med Kronprinsens, an-

vendes der ikke hjelmtegn. Kronprinsessens våben har i lighed med de fleste nyere danske kongelige heller ikke et valgsprog i sit riddervåben.³⁸

Omskriften på skjoldene i Ridderkapellet er traditionelt på latin, således også på Kronprinsessens skjold. Titlen "kronprinsesse" findes ikke direkte på latin, og da der ingen fortilfælde var at finde blandt de eksisterende skjolde i Ridderkapellet, blev der

med hjælp fra lektor, lic.phil. Fritz Saaby Pedersen, Syddansk Universitet, udformet en omskrift der lyder: MARY PRINCIPISSA DANIAE REGNI HEREDIS CONJUX, hvilket betyder: Mary, Prinsesse af Danmark, Kronprinsens hustru.

Begge skjolde vil, som foreskrevet, blive ophængt i Ridderkapellet på Frederiksborg Slot.

Referencer

- Adam, Frank & Sir Thomas Innes of Learney (1952 [1908]). *The clans, septs, and regiments of the Scottish highlands*, 4. udg., Edinburgh & London: W. & A.K. Johnston.
- Bain, Robert (1981 [1938]). *The clans and tartans of Scotland*, 5. udg., Margaret O. MacDougall (red.), New York: HarperCollins.
- Bartholdy, Nils G. (1971). "Adelsbegrebet under den ældre enevælde", *Historisk Tidsskrift* 12(4), pp. 577-650.
- (1980). "Rangkroner og hjelme under den ældre dansk-norske enevælde", *Heraldisk Tidsskrift* 5(41), pp. 9-22.
- (2000a). "Danske dronningers våbener", pp. 126-145 i Steffen Heiberg (red.), *Danske dronninger i tusind år*, København: Gyldendal.
- (2000b). "Prinsesse Alexandras våben", *Heraldisk Tidsskrift*(81), pp. 9-12.
- Campbell of Airds, Alastair (1997). "A closer look at West Highland heraldry", *The Double Tressure* 19, pp. 46-67.
- Cokayne, G. E. (2000). *The complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom, extant, extinct, or dormant*, Stroud: Sutton Publishing.
- Gayre of Gayre and Nigg, Robert (1980). *The armorial who is who, 1979-1980*, 6. udg., Edinburgh: The Armorial.
- Gayre of Gayre and Nigg, Robert & Reinold Gayre of Gayre and Nigg (1969). *Roll of Scottish arms: Part I*, Edinburgh: The Armorial.
- Grandjean, Poul Bredo (1919). *Dansk Heraldik*, København: J.H. Schultz.
- Grant, Sir James Monteith (1977). *An ordinary of arms, contained in the Public Register of all Arms and Bearings in Scotland, 1902-1973*, Edinburgh: Office of Lord Lyon.
- Innes of Learney, Sir Thomas (1956 [1934]). *Scots heraldry: A practical handbook on the historical principles and modern application of the art and science*, 2. udg., Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1998). "Skotske klaner: Anmeldelse af George Way of Plean & Romilly Squire: 'Scottish Clan & Family Encyclopedia' (1994)", *Heraldisk Tidsskrift* 8(78), pp. 390-391.
- (2001). "Valgsprog", p. 621 i Jørn Lund (red.), *Den store danske encyklopædi*, bd. 19, Terrin-vandreblok, København: Danmarks Nationalleksikon.
- (2002). "The motto in heraldry, with special reference to Danish arms", pp. 157-182 i Jean Morichon (red.), *Généalogie & Héraldique: Actes du 24e Congrès International des Sciences Généalogique & Héraldique, Besançon-France, 2/7 mai 2000*, bd. II: Héraldique, Paris: Fédération Française de Généalogie.
- (2006a). "Armorial rights and customs of Danish knights", pp. 1948-1953 i Guy Stair Sainty & Rafal Heydel-Mankoo (red.), *Burke's Peerage & Gentry: World orders of knighthood and merit*, London: Burke's Peerage & Gentry.
- (2006b). "Royal Order of the Dannebrog", pp. 402-414 i Guy Stair Sainty & Rafal Heydel-Mankoo (red.), *Burke's Peerage & Gentry: World orders of knighthood and merit*, Wilmington: Burke's Peerage & Gentry.
- (2006c). "Royal Order of the Elephant", pp. 301-314 i Guy Stair Sainty & Rafal Heydel-

- Mankoo (red.), *Burke's Peerage & Gentry: World orders of knighthood and merit*, Wilmington: Burke's Peerage & Gentry.
- McAndrew, Bruce A. (2006). *Scotland's historic heraldry*, Woodbridge: Boydell.
- Moncreiffe of that Ilk, Sir Iain (1965). "The heraldry of the Macdonald arms: address at the 1956 Annual Gathering of the Clan Donald Society of Edinburgh", *Clan Donald Magazine* 3.
- (1982 [1967]). *The highland clans*, rev. udg., New York: Clarkson N. Potter.
- Mosley, Charles (2003). *Burke's peerage, baronetage and knightage*, 107. udg., Charles Mosley (red.), Stokesley: Burke's Peerage & Gentry.
- Nisbet, Alexander (1984 [1722]). *A system of heraldry, speculative and practical ...*, Edinburgh: T. & A. Constable.
- Paul, Sir James Balfour (2001 [1903]). *An ordinary of arms, contained the Public Register of All Arms and Bearings in Scotland*, 2. udg., Baltimore: Genealogical Publishing & Clearfield.
- Pye, Roger F. (1970a). "The armory of the Western Highlands", *The Coat of Arms* 11(81), pp. 3-8.
- (1970b). "The armory of the Western Highlands: Part II", *The Coat of Arms* 11(82), pp. 51-58.
- Stevenson, J. H. (1914). *Heraldry in Scotland*, Glasgow: James Maclehose & Sons.
- Stevnsborg, Lars (2005). *Kongeriget Danmarks ordener, medaljer og hæderstegn, Kongeriget Islands ordener og medaljer*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Way of Pleau, George & Romilly Squire (1994). *Scottish clan & family encyclopedia*, Glasgow: HarperCollins.
- Klitgaard 2006b; Kurrild-Klitgaard 2006c.
3. Se f.eks. Bartholdy 2000b, vedrørende Prinsesse Alexandras og hendes faders våbener.
 4. Se Stevnsborg 2005: 43; jf. Kurrild-Klitgaard 2006c: 312.
 5. Om disse punkter se f.eks. Nisbet [1722] 1984; Stevenson 1914; Adam & Innes of Learney [1908] 1952: Part V; Innes of Learney [1934] 1956; Way of Pleau & Squire 1994; jf. Kurrild-Klitgaard 1998.
 6. Dette skyldes, at det skotske klan-begreb ikke først og fremmest refererer til en familiemæssig afstamning men snarere en feudal-lignende forbindelse med rødder i stamme-lignende forhold. Derfor tog personer, der levede under en klan-høvdings autoritet, ikke sjældent dennes efternavn eller et patronymikon refererende til denne; dette gælder også Clan Donald, jf. Stevenson 1914: 366.
 7. Dog kan umyndige sønner samt døtre, som ikke eksplicit er tildelt eget våben, ifølge skotsk heraldisk praksis anvende deres faders.
 8. Overhovedet for Macdonald klanen er p.t. The Rt. Hon. Godfrey James Macdonald of Macdonald, 8. Baron Macdonald of Slate, High Chief of Clan Donald, jf. Mosley 2003: 2474.
 9. John Donaldson associerer også sig selv med Macdonald-klanen, jf. at han til Kronprinsparrets bryllup iklædte sig Macdonald-klanens kilt og i sin tale for parret talte om klanens historie.
 10. Jf. Bain [1938] 1981: 291; Way of Pleau & Squire 1994: 494. Om Donaldson'er som tilhørende Clan Donald (Macdonald), se Nisbet [1722] 1984: 338.
 11. Om klanen og dens heraldik, se f.eks. Adam & Innes of Learney [1908] 1952: 499f; Moncreiffe of that Ilk 1965; Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982: 127-31; Bain [1938] 1981: 154-67; Pye 1970a; Way of Pleau & Squire 1994:

Noter

1. Om danske dronningers heraldik, se Bartholdy 2000a.
2. Se f.eks. Kurrild-Klitgaard 2006a; Kurrild-

- 208-15; McAndrew 2006: 64-67; 464ff, særligt plancherne 3.17, 19.1, 19.2, 19.3, 19.4, samt 19.5ff.
12. Disse besiddelser omfattede næsten hele den vestlige kyst af Skotland og disses øer, fra Mull of Kintyre i syd til Butt of Lewis i nord, og hertil områder i Nordirland.
 13. Det kan i øvrigt nævnes, at H.K.H. Kronprinsen selv gennem utallige linier – ikke mindst gennem kong James I&VI af England og Skotland (1566-1625) – er en efterkommer af Donald of Islay.
 14. Denne ”irske” teori antager, at Solmund nedstammede i lige mandslinie fra en søn af Fergus ”Mór” macErc († 501), konge af Dal Riata, der var en af de første konger i Skotland af en gren, som kom fra Irland. Fergus ”Mór” macErc påstås igen at nedstamme fra den mytiske kong Conn ”*Ceud Chathach*”, overkonge af Irland i det første århundrede e.Kr. Fra ham skulle stamme klanen *Colla Uais*, der bosatte sig på Hebriderne, og det er fra ham Clan Donald har taget sit oprindelige, gælske navn, *Clann Cholla*, der betyder ”Colls børn”.
 15. En variant af den ”nordiske” teori mener, at Solmunds fader, Meargaige, var identisk med Echmarcach Ragnalsson, konge af Dublin, Man & Galloway († ca. 1065), der formodentligt stammede i lige mandslinie fra de dansk-norske vikinger, der i 800-tallet erobrede York, Dublin og store dele af Irland, og gjorde sig til konger der (Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982). Gennem disse har nogle genealoger og historikere gættet, at man måske kan føre linien videre til de nordiske rigers fyrster ved begyndelsen af vikingetiden (jf. Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982: 127). Moncreiffe mener i stedet, at en irsk afstamning for Somerled kunne være gennem en historisk ukendt farmoder til denne, jf. Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982: 127-128 samt indersiden af omslaget. Den nordiske afstamning er nyligt blevet sandsynliggjort af DNA-test blandt overhovederne for Clan Donalds væsentligste grene, som dels bekræfter et indbyrdes slægtskab mellem disse og dels viser Y-kromosommateriale, der er synligt tættere på nordmænd end på personer af gælsk herkomst.
 16. En helt tredje hypotese – uden belæg – er, at Somerled stammede fra jarlerne af Orkney, som med sikkerhed var af norsk herkomst.
 17. Jf. Cokayne 2000, VII: 76ff. Besiddelserne blev herefter givet permanent til den til enhver tid værende skotske tronarving, der bærer titlen hertug af Rothesay, og som siden dette tidspunkt tillige har båret titlen som ”Lord of the Isles”. Begge bruges endnu af den skotske tronarving, p.t. H.K.H. Prins Charles.
 18. Selve Macdonald-grenen af Clan Donald består i dag af fire hovedgrene: Macdonald of Macdonald, Macdonald of Clanranald, Macdonald of Sleat, og Macdonnel of Glengarry, samt en række andre kendte og større grene (Macdonald of Keppoch, McDonnel of Antrim, McAlester of Loup m.fl.). Først i 1947 blev der igen anerkendt et egentligt klanoverhoved, Alexander Godfrey Macdonald, 7. Baron Macdonald of Slate. Det er hans søn – som endnu bor på Isle of Skye, klanens gamle sæde – der er det nuværende overhoved.
 19. For nogle eksempler på Macdonald-våbener i 1400-, 1500- og 1600-tallet, se Campbell of Airds 1997: 55f. For moderne eksempler, se f.eks. Adam & Innes of Learney [1908] 1952: 499f; Gayre of Gayre and Nigg 1980: 258-61, samt farveplanche mellem pp. 256 og 257. Der forekommer også ofte som symbol en menneskelig hånd eller arm, holdende et objekt, og brugt som hjelmtegn – bl.a. i klanoverhovedets hjelmtegn, som viser en harniskklædt

- underarm, der holder et kors. Dette symbol – som undertiden også optræder som et felt i flere firdelte Clan Donald-våbener – siges at referere til, at en af Clan Donalds forfædre hjalp St. Patrick med at udbrede kristendommen i Irland (Nisbet [1722] 1984: 263); om hånden se også Pye 1970b: 51ff. De fleste medlemmer af Clan Donald, som har eget våben, har som hjelmtegn ført en eller anden variant af dette tema, d.v.s. en menneskearm eller -hånd, der holder et objekt.
20. En båd – altid gengivet i farven sort – bruges således af grene af klanerne Campbell, MacAlistair, MacBean, MacDougall, MacGillivray, MacIntyre, MacKinnon, MacKintosh, MacLachlan, MacLean, MacNeill, MacPherson, MacThomas, Shaw, Sinclair, og mange flere, jf., f.eks., Adam & Innes of Learney [1908] 1952; Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982, specielt på indersiden omslaget; Pye 1970a; Campbell of Airds 1997: 47ff. En båd bruges også af det mægtige klanforbund kaldet "Clan Chattan", og det er tænkeligt, at den er influeret af Clan Donalds; denne båd har i gennem tiderne været brugt i skiftende farver men er nu fastlagt som blå (i modsætning til Clan Donalds sorte), jf. Moncreiffe of that Ilk 1965. Endvidere bruges båden også på de nordskotske øer, specifikt Orkney-øerne, først og fremmest af Sinclair-klanen, der i århundreder var vasaller af den norske krone, men her er den nu altid guld, jf. Moncreiffe of that Ilk 1965.
21. Jf. Campbell of Airds 1997: 50.
22. Se Moncreiffe of that Ilk 1965; Moncreiffe of that Ilk [1967] 1982.
23. Jf. det våben, der nu historisk associeres med titlen "Lord of the Isles". Derfra er båden kommet til det våben, der i dag føres af den britiske tronfølger i Skotland, idet denne bærer titlen Lord of the Isles.
24. Se Nisbet [1722] 1984: 299 & 338; Moncreiffe of that Ilk 1965; Pye 1970b.
25. Se Way of Pleas & Squire 1994: 208f.
26. Jf. Skotlands mest klassiske og autoritative heraldiker, Alexander Nisbet: "The Donaldsons, being Macdonalds, originally carry the figures of Macdonald ..." (Nisbet [1722] 1984: 338).
27. Der kendes også enkelte Donaldson-våbener fra før anlæggelsen af det nuværende Lyon Register i 1672, og disse er grundlæggende meget lig de senere våben-varianter., jf. Nisbet [1722] 1984: 338.
28. Disse ni var i kronologisk rækkefølge Alexander Donaldson of Hilton (ca. 1672), Dr. NN Donaldson, Paris (ca. 1672), Robert Donaldson (ca. 1672), William Donaldson of Kinnairdie (1736), Colin Donaldson (1742), Dr. Alexander Donaldson of Achmull (1766), James Donaldson of Bannachra (1766), major Alexander Donaldson (1780), Robert Donaldson (1780); jf. Paul [1903] 2001; Gayre of Gayre and Nigg & Gayre of Gayre and Nigg 1969 98-100. Den ene person af navnet Donaldson, der blot anvendte båden var én NN Donaldson i Brechen (ca. 1672); jf. Paul [1903] 2001: 190; Gayre of Gayre and Nigg & Gayre of Gayre and Nigg 1969: 99.
29. Se Stevenson 1914: 154f.
30. Se Nisbet [1722] 1984, bd. II, pl. 1; Gayre of Gayre and Nigg & Gayre of Gayre and Nigg 1969: 99; Paul [1903] 2001: 128. En variant af dette Donaldson-våben er også ført af en af de få med navnet, som er blevet givet en adelstitel, nemlig kulturminister John George Stuart Donaldson (1907-98), der i 1967 blev gjort til "life peer" som Baron Donaldson of Kingsbridge.
31. Disse tre var i kronologisk rækkefølge Rev. Stuart Alexander Donaldson (1906), Sir Hay Frederick Donaldson (1911) og Leonard An-

- drew Boyd Donaldson (1942) jf. Grant 1977: #01864, #01865, #01879, samt Gayre of Gayre and Nigg 1980: 129. Der er også siden 1973 blevet tildelt enkelte skotske våbner til personer af navnet Donaldson, og disse indeholder også skib/ørne-symbolerne, men disse tildelinger er endnu ikke publiceret.
32. Et eksempel er våbenet for admiral Vernon D'Arcy Donaldson (1942), som udover et felt repræsenterende slægten Macaulay of Ardincaple, i 1. og 4. felt indeholder et guld felt med en rød dobbeltørn belagt med et sort skib med røde sejl og flag, samt diverse bitegn til at differentiere våbenet fra andre medlemmer af familien. Se Gayre of Gayre and Nigg 1980: 129.
33. Det er, alt andet lige, ganske tænkeligt, at denne Donaldson-familie ikke har nogen påviselig afstamning fra MacDonald-hovedlinien, endsige fra andre fra Clan Donald som har fået tildelt et våben. Der er således god grund til at tro, at familien, som er en fiskerfamilie fra østkysten, i virkeligheden er Donaldson'er fra Orkney- og Shetland-ørerne og dermed uden forbindelse til Macdonald'erne på de vestske øer. Men set i et skotsk heraldisk perspektiv, er det mindre vigtigt, idet alle personer af ét navn efter skotsk skik anses for at være beslægtede.
34. Der er således her tale om, hvad man kan kalde et våben-refererende valgsprog, d.v.s. ét, hvor valgsproget udtrykker det samme som (eller relaterer sig direkte til) et symbol i selve våbenet. Om sådanne se f.eks. Kurrild-Klitgaard 2001; Kurrild-Klitgaard 2002.
35. De australske løver er formodentlig hentet fra Skotlands nationalvåben, idet mange af indbyggerne har skotske rødder. En rød løve forekommer i øvrigt også i mange våbener indenfor Clan Donald (jf. våbenerne for f.eks. Macdonald of Macdonald, Macdonald of Sleat og Macdonald of Clanranald), muligvis hentet fra våbenet for grevskabet Ross (McAndrew 2006: 467).
36. Jf. Bartholdy 1971; Bartholdy 1980; Kurrild-Klitgaard 2006a. John Donaldson har som storkors af Dannebrogordenen plads i rangfølens klasse nr. II.
37. Se Grandjean 1919: 207f; Bartholdy 1980.
38. Det er ikke altid, at danske kongelige udelader et valgsprog fra deres våben. Monarkens er f.eks. typisk inkluderet i dennes skjold som Ordensherre. Andre eksempler er f.eks. Prins Christian (X) og Prinsesse Anne (født Bowes-Lyon).

Summary

Coats-of-arms for Crown Princess Mary and Professor John Donaldson

H.R.H. Crown Prince Frederik's marriage to Miss Mary Donaldson was accompanied by the award of the Order of the Elephant and the Grand Cross of the Order of the Dannebrog to the new Crown Princess and her father respectively. In accordance with the statutes of the Danish royal orders, this necessitated the design of new coats-of-arms for the Crown Princess and Professor Donaldson. The family is Australian but of recent Scottish origin, and it was decided to design the coats-of-arms as closely as possible to Scottish heraldic tradition, while simultaneously including symbols of a personal nature and with references to Australia. The coats-of-arms were approved in 2006 and painted on shields for the Chapel of the Royal Orders at Frederiksborg Castle in 2007.

Vore byvåbeners ældste tinkturer

– topografiske kilder til dansk heraldik

Af Thomas W. Lassen

Når der i dagens Danmark lejlighedsvis godkendes nye kommunevåbener hører det til indregistreringens approberede beskrivelse hvorledes våbenet i detaljer er udformet, og herunder også en præcis angivelse af de enkelte figurers og elementers farveholdning. Godkendelsen sker ved forelæggelse for Rigsarkivet som Statens Heraldiske Konsulent, og sådan har centralforvaltningens placering vel principielt været siden middelalderen, hvor kongen, formentlig efter rådførelse med sin herold eller andre rådgivere, kunne udstede våbenbreve ikke blot til enkeltpersoner men også til købstæder og landskaber m.v. Vi kender dog ikke meget til denne praksis fra nordisk grund for så vidt gælder byernes våbenmærker, og helt enestående er fra det gammeldanske område bevaret Erik af Pommerns våbenbrev for Malmø af 23. april 1437 hvor byvåbenet er vist og beskrevet: *"et røt grips howith meth rødth hals oc rødhe øren oc owen pa howithet een forgult krone vti et hwit feld, oc vpa hielmen sammelethis eet røt grips howit meth een forgylt krone meth een busk strudzfiethre myt aa kronen, hwich oc rødth"*. Beskrivelsen er klar og entydig, som en korrekt blasonering skal være det, men naturligvis forståelsesmæssigt godt hjulpet af den vedføjede farvelagte tegning i det originale våbenbrev, givet Malmø: *"them til ære oc werdicheet, til ewich tiidh thesse ... wapn oc clenodia vti incigle oc schiold at føre"*. Malmø's originale våbenbrev fra 1437 findes endnu i dag i Malmø Stadsarkiv.¹

Blandt de danske byvåbener indtager

også Rønne en særstilling, idet byvåbenet her er tildelt byen officielt ved kongeligt åbent brev af 4. december 1562. Men som det er tilfældet for vore middelalderlige købstæder, går byernes heraldiske symboler langt længere tilbage, og i Rønnes tilfælde skal Frederik II's brev da nok også snarest opfattes som en stadfæstelse af byens våben, ligesom kongen dagen forinden havde stadfæstet byens købstadspri- vilegier. Rønnes byvåben beskrives som: *"tre hvide torsk i blåt felt"* ligesom byens segl viser de tre fisk i et skjold.²

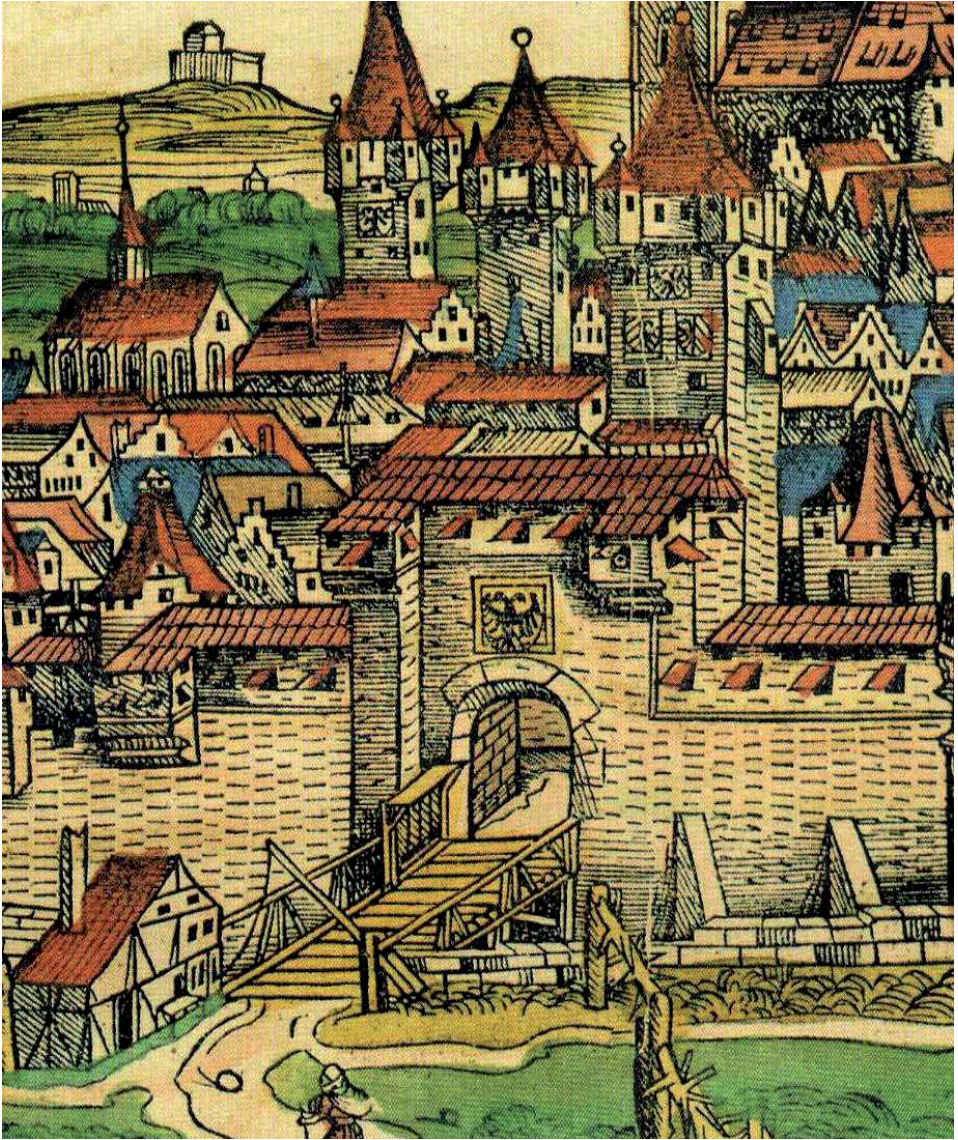
Igen ses byvåbenets præcise, om end i Rønnes tilfælde ganske enkle, farveholdning angivet som væsentlig del af beskrivelsen, og i den bemalede form har byernes våbenmærker formentlig også her i Norden været benyttet til forskellige repræsentative formål siden middelalderen, sådan som det kendes fra bl.a. de tyske byer. Det kunne være på byens porte, på rådhuset, i rådssalen eller måske i kirken og på flag og bannere. Men der findes i det danske materiale så at sige intet bevaret, der vidner om sådan brug, og altså dermed ikke noget der viser byvåbenerne, og bru- gen heraf i deres oprindelige farvepragt. Et fingerpeg fås dog fra den norske bispeby Hamar, hvor det i en senere kildeover- levering oplyses, at købstadens våben før 1537 fandtes udhugget over rådstuedøren og desuden kunne ses på alle stadens horn og på sværd, køller, hellebarder og spyd som hængte i rådstuen, og desuden på ikke mindre end 80 brandspande og påsyet byens brevdragere uniform.³

Købstædernes våbenmærker har udover de repræsentative formål naturligvis været at finde i byernes oprindelige segl, men her uden farver, og det er i alle tilfælde seglastryk og bevarede seglstamper og signeter der viser os den ældste udformning af byernes våbener. Og ikke sjældent

er det det middelalderlige seglstempel der har været brugt til besegling gennem århundreder. Det er også seglene, der normalt ses gengivet på de gamle topografiske prospekter, som de findes siden slutningen af 1500-tallet for enkelte af vore byer, og ligeledes på de mange byprospekter hø-

Ill. 1. I Malmøs våbenbrev af 23. april 1437 er byens nye våbenmærke vist i farvelagt tegning med tilhørende beskrivelse, der af Erik af Pommern blev givet Malmø "dem til ære og værdighed til evig tid, dette våben og hjelmtegn i segl og skjold at føre". Malmø Stadsarkiv. Foto: Sven Rosborn.
In the armorial grant of April 23, 1437 a new coat of arms was given to the city of Malmö in Scania by the Danish King Erik of Pomerania. The medieval diploma is still in the city archives of Malmö.

III. 2. Stadens offentlige heraldik kan ofte ses på de ældre europæiske byprospekter. Her som eksempel byporten i Nürnberg, i udsnit af prospekt i Hartmann Schedel's verdenskrønike *Liber Cronicarum*, 1493. Bemærk også flere tilsvarende våbener på byens tårne i baggrunden.

*Often the use of civic heraldry in public can be seen on ancient european town plans and views. Here is shown the "porcha" of Nürnberg, Germany, in a woodcut from the world chronicle *Liber Cronicarum* (1493) by Hartmann Schedel*

rende til Peder Hansen Resens berømmede *Atlas Danicus* fra omkring 1675, hvorom senere.

For så vidt gælder den første generation af danske byprospekter i Braun og Hogenbergs *Civitates Orbis Terrarum* fra 1580-90'erne, findes disse ofte i vore samlinger, og i stort tal i handelen, i farvelagte udgaver, hvilket derimod ikke er tilfældet for de langt sjældnere kobberstik fra Resens Atlas, hundrede år senere, der i øvrigt stort set aldrig træffes som løblade.

De samtidigt håndkolorerede udgaver af Braun og Hogenbergs topografiske prospekter indeholder dog den fejlkilde for så vidt angår farverne, at der er tale om hvad man kunne kalde 'samlebåndskolorering' langt fra hjemlandet, og der kan således have indsneget sig individuelle og uautoriserede farveholdninger på de afbildede byvåbener. Af Braun og Hogenbergs prospekt af Visby på Gotland f.eks. findes både udgaver hvor korslammets fane i byvåbenet er bemalet som Dannebrog og udgaver hvor den er vist som det svenske flag, og i øvrigt også findes med rødt kors på en hvid dug. Hvilke nationalimperialistiske holdninger der eventuelt kan ligge bag de divergerende udgaver i dette tilfælde, skal her være ufortalt. Byprospektet af Visby kan i øvrigt efter nyere undersøgelse ud fra sit indhold dateres til 1588, straks efter Christian IV's overtagelse af tronen efter Frederik II, men er først publiceret 10 år efter i 1598.⁴

Hvad der her er væsentligt at bemærke, og som Visby eksemplet tydeligt viser, er at der ved disse ældre topografiske billeder kan være en meget høj grad af fejl ved de gengivne farver på byvåbenene, og vi er derfor afhængig af egentlige blasonerende

beskrivelser, eller sikre koloreringer for at kunne fastslå byvåbenernes farver i ældre tid.

Som tidligere nævnt er våbenbreve for byerne yderst sjældne, og vi skal oftest langt frem i tiden før der findes sikre farver på afbildninger af vore byvåbener. Derfor er det interessant, at der i den ældste topografiske litteratur kan findes beskrivelser med angivelse af farver for de enkelte elementer i våbenene, for en række danske købstæders vedkommende, der således kan supplere vores viden om den lokale heraldiske tradition.

Jens Lauridsen Wolf 1654

I det følgende skal påpeges en række af sådanne beskrivelser af byvåbener med farveangivelse fra 1650'erne, hentet fra den topografiske forfatter Jens Lauridsen Wolf, der i flere tilfælde er afvigende fra de nugældende og officielt anerkendte tinkturer, hvilket jo i sig selv gør materialet spændende og 'nyt'. Og det væsentlige i denne sammenhæng er at våbenbeskrivelserne må bygge på stedlige iagttagelser af dengang eksisterende farvelagte våbenskjolde, og ikke som ellers ofte beskrevet ud fra segl og signeter.

Kilden til de fremdragne oplysninger er Jens Lauridsen Wolf: *Encomion regni Daniae. Det er: Danmarckes Riges Loff*, udgivet og trykt i København 1654. Om Jens Lauridsen Wolf (ca. 1583–ca. 1660), der i øvrigt ernærede sig som boghandler, vides ikke meget, og ved siden af hans forskellige kalendariske udgivelser m.m. er navnlig *Encomion regni Daniae* et værk af blivende værdi i den danske topografiske historie. Om end det knap 700 sider

stor værk er meget ujævnt, indeholder det gode oplysninger om den tids forhold, herunder vedrørende landets topografi og historie, som ikke kendes andetsteds fra, hvilket også gælder oplysningerne om byvåbenene, som her påpeget. Men forfatterskabet er som helhed ikke synderlig velbelyst, og ej heller tilblivelsen af *Encomion*.⁵ Heraldiske illustrationer forekommer også hos Wolf, som den her viste forestilling af kong Dan, og kongevåbenet beskrives og afbildes yderligere i *Encomion* (s. 127ff.), hvortil i øvrigt – i parentes bemærket – er eneste hidtidige akkreditering af Jens Lauridsen Wolf i Dansk Heraldisk Bibliografi.

Wolfs *Encomion*'s overdådige danske titel er intet mindre end:

Encomion regni Daniae.

*Det er: Danmarckes Riges Lof, oc dets høyloflige Konge Riges tilhørigte Provin-
ciers, Øers, Kongelige Slotters oc Festn-
ingers, Herre-Sæders oc andre prectige
Bygningers Beskrivelse:*

*Item, Kongelig Kroninger, fornemme Rid-
derstand oc Adel, oc des Heroiske loflige
Bedrifter; Gamle mechtige Kongers, Dron-
ningers, Førstelige Personers, Herrers og
Herre Biscopers Monumenter oc Begrav-
fvelser, end oc atskilligt om Biscop Stic-
ters, Capitulers, Kirckers, Klosters, Ho-
spitalers, Academiers, Gymnasiers oc
Skolers Fundering oc Stiffelse. I lige
Maade om Sogner, Herreder oc Kiøbstæ-
der, naar nogle af dennem ere bygde, oc
deres Naffne, Vaaben oc Privilegier haffve
bekommet, Saa oc om deres Indbyggers
Brug, Næring oc Kiøbmandskaff, som udi
høyloflig Kongers Tid oprettet er.*

*Til en udødelig Ihukommelsis Opliusning
for Øyen stillet, nøttigt oc lystigt at vide,*

Ill. 3. Den danske sagnkonge Kong Dan i fuld udrustning med de tre rigsløver i sit skjold. Træsnit fra Jens Lauridsen Wolf: *Encomion regni Daniae* (1654), med anført forklaring, at de tre blå løver betyder: Øresund, Storebælt og Lillebælt. "Danmarks Riges Våben – SIGNUM REGALIORUM" beskrives i øvrigt udførligt hos Wolf med tilhørende farvebeskrivelse.

The legendary Danish King Dan shown in his royal armour, on which the three blue lions are explained as representing the three inner Danish straits: Øresund, Storebælt and Lillebælt. Woodcut from Jens Lauridsen Wolf: Encomion Regni Daniae (1654).

*oc med Flid efter stor Begiæring oc Ønsk
tilsammenskreffvt*

*Aff Jens Lauritsøn Wolf, Bogh. Prentet i
Kiøbenhaffn 1654.*

Det bemærkes, at købstædernes 'Vaa-
ben' er indeholdt i titlens lange oprems-
ning, og altså en del af værket som Wolf

allerede i titlen har villet gør opmærksom på. I disponeringen af værket er Wolfs tekst topografisk opdelt efter stifterne, først de nørrejske, begyndende med Ribe, hvis byvåben udførligt beskrives, om end uden farveangivelse. Herefter følger stifterne område for område landet igennem, sluttende med Skåne (inkl. Bornholm) og Gotland.

Det første byvåben hos Wolf, der beskrives med tinkturer er Holstebro, og allerede her, som det vil ses, er beskrivelsen fra 1654 og de angivne farver forholdsvis langt fra byens og kommunens nuværende våben.

Holstebro Vaaben, er en Rytter paa en graa Hæst, udi en rød Sadle, oc gul Bidsel oc Forstykke, som rider paa en Bro, oc hafver en Hat paa sit Hofvet, oc it Spær i sin Haand, hans Klæder ere Sølfstykke, Skiltet er halff rød, oc den anden Part gul. (Wolf s. 32)

Hos Wolf kan herefter følgende byvåbener findes beskrevet med farver (mens der for de øvrige, her ikke nævnte købstæder, er tale om beskrivelse uden farveangivelse):

Randers: Randers Byes Vaaben er 3. Taarn, Spitzerne blaa, Muren med sin tilbørlig Farfve, Broen blaa, med Vand underflydende. (Wolf s. 66)

Aalborg beskrives under overskriften: *Hvor aff Aalborg haffver sit Naffn oc Vaaben: – efftersom at denne herlige oc meget berømte Søestad Aalborg, hafver sit Naffn aff det slags Fiske aal, hvor der i første Begyndelse, for det slags Fiskes Mangfoldighed, hafver boet Aale Fiskere, da fører oc bruger samme Kiøbstæd saadant it Vaaben, som er it anseeligt Huus, med 3. Tårn foruden Spitze paa, under hvilket*

sees 3. Aal, oc ofver dem en blaa Løve, som staar udi it blaa Felt [sic!]. (Wolf s. 73)

Hjørring: Hjørring Byes Vaaben er S. Catharinæ med en Crone paa sit Hoffvet oc en Staff i Haanden, hendes Kiortel med rød oc gul Farffve, staaende paa it Astrag Gulffve, som er sort oc gult, hvor paa ligger en Mand som hafver en Crone paa Hofvedet, oc Støtter sig paa sin Albue, udi lige Farffve som forskreffvet staar. (Wolf s. 87)

Sakskøbing: Saxkiøbings Byes Vaaben, er tvende Offverskiær Saxe, med sin Iser farffve, oc en Crone der ofver, oc gul farffvet, Bonden rød. (Wolf s. 134)

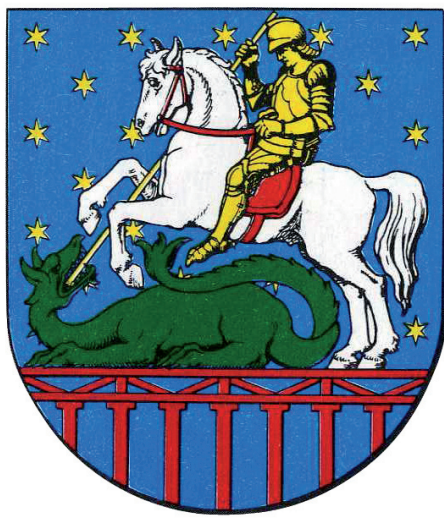
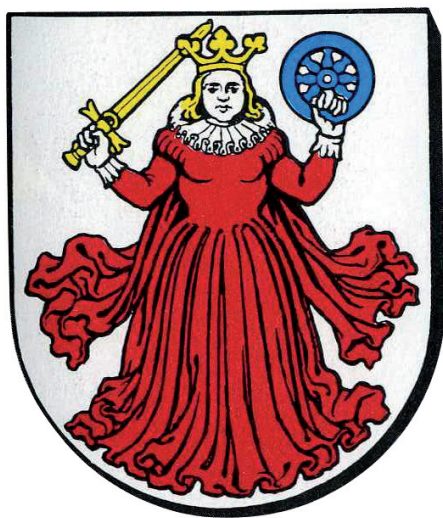
Christianshavn: ... oc samme Kongelige Kiøbstæd, med it meget herligt Stads Vaaben udi deris Secret gifvet, som er it blaat Taarn med tre Kroner, H.M. Naffn, med tvende hosfølgende Løwer oc 2. Faner. (Wolf s. 442)

Køge: Denne Kiøbstads Byes Vaaben er it Mured Taarn med sin røde Steen Farffve, oc en Broe oc it Kors med sin Farffve, der over en forgylt Crone, en Haand ud aff en Sky nedvendt, oc en Laurbær Krantz der omkring, udi sin Gressgrøn oc Søegren farffve, oc Vaabenet paa atskillig Steder inden til forgylt. (Wolf s. 445)

Næstved: Nasteds Byes Vaaben er en luct Krone udi it blaa Feldt. (Wolf s. 544)

Wolf's Encomion omhandler som nævnt tilsvarende de østdanske provinser: "Skaane Biscop Stict" som del af det danske rige, idet udgivelsen falder i svenskekrigens stilstandsperiode, og først efter Roskildefreden 1658 afstås disse dele af kongeriget.⁶

Også våbenbeskrivelser indgår på lige fod i det Skånske afsnit, og Wolf beskriver

Ill. 4. Såvel Holstebro som Hjørring byvåben adskiller sig i deres nutidige udformning og farveholdning betydeligt fra beskrivelsen hos Jens Lauridsen Wolf 1654, hvis hovedindhold lyder:

Hjørring med den hellige Katarina, "hendes kjortel med rød og gul farve, stående på et flisegulv, som er sort og gult, hvorpå ligger en mand som har krone på hovedet, og støtter sig på sin albue ...". Holstebro med delt skjold visende "en rytter på en grå hest, med rød sadel og gult bidsel og forstykke, som rider på en bro, og har en hat på sit hoved, en lanse i sin hånd og hans klæder er 'sølvstykke'. Skjoldet er halvt rødt og den anden part gul".

Farvegengivelse fra Sven Tito Achen: *Danmarks kommunevåben*. Kbh. 1982.

Both the coat of arms of the city of Hjørring and of Holstebro are in their present colourings essentially different from the descriptions given by Wolf in his *Encomion* from 1654

således Malmø "meget skønne anseelig oc berømmelig Byes Vaaben oc Stads Secret (1437) som de bruge oc besegle med" som givet af kong Erik, og med beskrivelse og farver, som nævnt ovenfor i våbenbrevet, hvis ordlyd Wolf tydeligvis har haft kendskab til. (Wolf s. 558)

Af Wolfs øvrige østdanske byer ud over Malmø, er kun Landskronas byvåben nævnt med farver: *Landskrone Kiøbstæds Vaaben, er en Krone med grønne Blade som der udspringer, hvilcken holdes af tvende Engeler offver en Salvator; Farven Rød, Hvid oc Liff-farffve*. (Wolf s. 646)

For en række andre byer, inkl. Halland og Blekinge er der tale om våbenbeskrivelser uden farver, og hvor våbenerne, som det synes, for størstepartens vedkommende er fuldstændig ændret siden dansktiden. Interesserede i disse beskrivelser henvises til den fotografisk genoptrykte part af Wolfs *Encomion*, for disse områders vedkommende.⁷

Endelig er også Gotland og Visby med hos Wolf, med et større selvstændigt afsnit. Gotland havde siden 1645 været svensk, hvad Wolf dog vælger at opfatte som en midlertidig situation (!). I afsnittet gengi-

ves følgende våbenbeskrivelse: *Deris Vaaben, Skiold oc Mercke ... som er det Amaloniske Lam udi it røt Feld, med en Lillie offver, oc denne Offver-Skrifft: Agnus DEI qvi tollis peccata Mundi, miserere nobis, & da æternam Pacem temporibus nostris. Hvilcket efter Hedenskabet er forvexlet oc forandret til et GUDs Lam med sin spidse Fane oc et hviit Kaars udi...* (Wolf s. 665f.) Wolf har for en stor del hentet sin tekst vedr. Gotland fra Hans Nielssøn Strelow: *Cronica Guthilandorum*. Kbh. 1633 (faksimile udg. 1978), hvilket også gælder våbenbeskrivelsen, der hos Strelow (s. 16) er anført som 'Gullands Vaaben', men som her, med den latinske omskrift, gælder staden Visby.⁸

Af de ikke farvebeskrevne danske byvåbener fortjener enkelte eksempler på Wolfs våbenbeskrivelser herudover at nævnes, hvor der til dels er meningsbetydende afvigelser fra nutidens officielle indholdsbeskrivelse:

Viborg: *Denne Byes Vaaben er Adam og Eva, staaende med et Træ imellem dem.* (Wolf s. 43)

Hobro: *Houbro Waaben er en Bro med 6. Stolper, som Vandet løber under, hos hvilcken en Vildmand staar ved huer Side.* (Wolf s. 69)

Århus: *Denne Kiøbstæds Vaaben, som Borgemestere oc Raadet besegle med, hves Søe-Pas, Domme oc andre Brevfe de udgifve, ere 3. Skibs Aarers efterlignelse oc affmaling.* (Wolf s. 53)

Horsens: *Denne Kiøbsteds Vaaben er en Hest, som staar hos en Lind.* (Wolf s. 68)

Odense: *Denne berømmelige Kiøbstads Vaaben Zegel oc Secret, som deres Velvise Borgemestere oc Raad bruge: Er en Konge udi sit fulde Kiøritz med en Fane i den*

høyre Haand, oc en Lilie udi Fanen, oc i den Venstre Haand Rigens Æble, oc neder imellem hans Been 3. Lilier, oc paa hver sin Side, Byen med sine Taarne. (Wolf s. 99)

Korsør: *Deres Stads Vaaben er it O med it Kors udi.* (Wolf s. 551)

Formentlig er der tale om at byvåbenernes beskrivelse hos Wolf 1654 for en stor del bygger på selvsyn, og herudover må der formodes at have været tale om indhentede underretninger fra de enkelte byer. Når byvåbenerne og deres farver omtales, må det således antages at det dels vidner om en fastlagt norm for de enkelte byvåbeners tinkturer, dels om en tidlig lokal bevidsthed om våbenmærkernes anvendelse til dekorativt formål, og at der i samtiden har eksisteret sådanne farvelagte våbenskjolde rundt om i landets købstæder.

Peder Hansen Resen omkring 1675

Blandt andre inspireret af Wolf's Encomion iværksætter juristen og historikeren Peder Hansen Resen (1625-1688) ved midten af 1660'erne indsamling af materiale til sit førnævnte topografiske storværk *Atlas Danicus*, der kom til at optage ham resten af livet, sammen med hans mangfoldige embedspligter. Resen ville hylde den enevældige monark med sit værk om det ganske danske rige, og foruden det righoldige historisk-topografiske indhold findes heri bl.a. også betydelige afskrifter af købstædernes privilegiebreve fra middelalderen og helt frem til Resens egen tid.⁹

Det er ligeledes bemærkelsesværdigt,

at Resen i sit værk udtrykkeligt ønskede for alle købstæder at kunne oplyse om byvåbenernes udseende og herkomst, og herudover lod Resen byernes våbener afbilde på de store prospekter af de danske byer, som han fik fremstillet til brug for *Atlas Danicus*. Byprospekterne samlede og udgav han i 1677 som et særskilt planchebind, normalt kaldet Resens Billedatlas, der blev udgivet som en prøve på værkets udstyr, og heri findes prospekter af ikke mindre end 70 byer, i dobbelt folioformat (ca. 33 x 40 cm), forsynet med gengivelser af byernes segl.¹⁰ Enkelte udeladelser af bysegel kan selvfølgelig forekomme, men skyldes først og fremmest det faktum, at byen intet segl havde på det pågældende tidspunkt, som det f.eks. gælder for Rødby.

Foruden at være de ældste prospekter af byerne, er der her for langt størstepartens vedkommende tale om de ældste afbildninger af de danske købstæders segl og byvåbenernes motiver. Dette kan siges at være uvæsentligt for så vidt angår seglens egen historie, da der jo er bevaret seglstamper og aftryk af seglene ofte flere hundrede år tidligere end Resens tid. Men for udbredelsen af kendskabet til byernes kendemærker, er det interessant at Resen i 1660'erne og 70'erne samler og udgiver alle købstædernes byvåbener, ganske som han gør det med privilegierne. Resens bevæggrund har først og fremmest været at bidrage til oplysning om monarkiets tilstand og den historie, der knyttede sig til de enkelte byer og steder i landet. Som det ofte betegnes er Resens Atlas en slags 1600-tallets Trap: *Danmark*, og således en kilde som enhver lokalhistorisk interesseret må søge til, med dets væld af historiske og topografiske oplysninger.

Men ingen vil vel i dag ukritisk benytte Resens oplysninger, uden at have søgt at kontrollere dem ad anden vej, hvilket naturligvis også gælder for værkets bidrag til den danske heraldik, som her er indfaldsvinklen. Ud over byvåbenerne rummer Resens Atlas i øvrigt afbildninger af mængder af anden heraldik i form af kongelige segl og våbener, adelsvåbener på epitafier og gravsten, segl for byernes kirkelige institutioner m.v. og Københavnske laugssegel og byens faner, helt frem til Resens samtid.¹¹

Med henblik på planen om byvåbenernes præsentation i *Atlas Danicus*, beder Resen i en henvendelse til biskopperne og præsterne i 1666 specielt om oplysning om byvåbenerne, idet han som det femte og sidste af sine rundsendte spørgsmål direkte spørger om: *Kiøbstedernis vaaben, og naar de ere givne, saa og af huem*.

Resens indkaldelse af stof fortsatte i 1667 fra præsterne landet over, omfattende historiske og antikvariske oplysninger, bl.a. om præsternes navne siden reformationen, og om indskrifter af alle slags i kirkerne, på gravsten og epitafier, på døbefonte og kirkeklokkerne osv., og desuden om kæmpehøje og offersteder og helligkilder, som blev brugt til helbredelse, og om oprindelsen til byernes og landsbyernes navne. Og herudover altså også om købstædernes byvåbener. I 1667 er forespørgselen om byvåbenerne sammenskrevet med spørgelistens fjerde punkt: *Huor aff Kiøbstederne oc Landzbyerne hafue deris nafne; Item deris Vaaben, huordan det er oc fra huem?*¹²

Den eneste besvarelse fra en købstad, der vides at være bevaret, er for Store Heddinge, hvor sognepræsten Jens Kristensen i sin indberetning, dateret Heddinge præ-

Ill. 5. Store Heddinges segl aftrykt i voksklump, sådan som det i 1667 blev tilsendt Peder Hansen Resen på forespørgsel i forbindelse med indsamling af materiale til *Atlas Danicus*. Her vist i tegning af Aage Wulff i *Danmarks gamle Købstad-lovgivning* (Kroman, note 1).

In 1667 an impression in wax of the seal of the town of Store Heddinge was sent by the local vicar to Peder Resen, to be used in his work with the Atlas Danicus. Drawing by Aage Wulff.

stegård 1. maj anno 1667, som svar på Resens spørgsmål meddeler: *Kong Christoffer III haver gived byen sine privilegier anno 1441. Byens vaaben fremskikkis i vox, hvor det actes, at byen, som kaldis i kongens brev Hedding, nevnes omkring vaabenet Heddingemagle.*

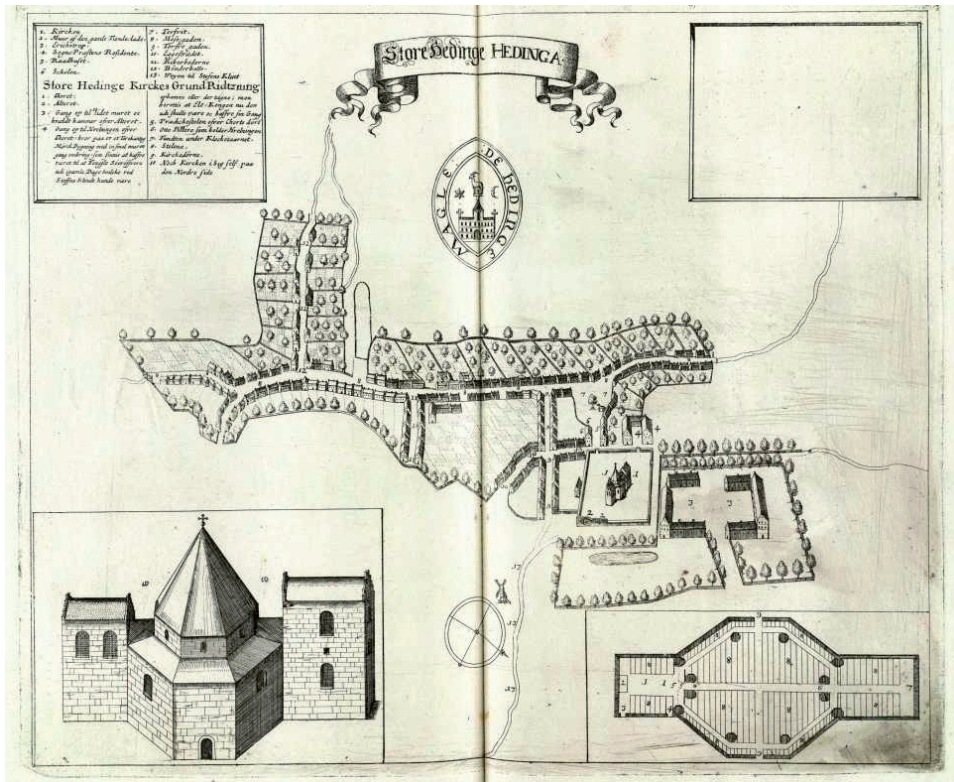
Her er der altså ikke tale om en indsendt våbenbeskrivelse, endsige farveangivelse, men om fremsendelse af et aftryk af byens segl, og i den færdigredigerede tekst hos Resen beskrives seglbilledet således: *Byens Segl eller Vaaben viser en Kirke, paa hvis 2 Ender et Kors rager op, men*

*paa Midten er der et lille Taarn, paa hvis Spids atter et Kors, hvorpaa der staar en Ged, som vender Ryggen mod en seglformet Maane, men Hovedet mod en Stjerne, maaske Morgenstjernen.*¹³

Formentlig har der fra flere af landets købstæder været valgt den samme fremgangsmåde som Store Heddinges, med fremsendelse af byvåbenet i aftryk af seglstampen. Men der kan selvfølgelig også visse steder have været tale om indsendelse af en rent beskrivende redegørelse eller måske en aftegning af våbenet vedføjet indberetningen, ligesom Resen også har indhentet oplysninger fra de centrale arkiver. Det materiale som Resen på denne måde fik indsamlet, blev i teksten indarbejdet i landebeskrivelsen efter et fast skema, stift for stift, og herunder de enkelte byers og sognes beskrivelse. Manuskriptet til *Atlas Danicus*, der var forfattet på latin, forelå færdigredigeret straks forud for Resens død i 1688, men værket blev ikke trykt i samtiden. For de omtalte byprospekter i kobberstik, vides disse, ifølge Resens testamente, at være færdigstukne allerede i 1675, bl.a. med udnyttelse af de indberettede oplysninger om byvåbenerne.

Foruden den næsten komplette serie af afbildninger på byprospekterne, rummer købstædernes beskrivelser i tekstdelen til Resens Atlas for langt de flestes vedkommende oplysninger om byvåbenerne, og mange steder i Resens tekst giver beskrivelsen af byvåbenerne i øvrigt anledning til lange digressioner i forbindelse med bynavnenes etymologi og seglenes motiver, som nok i sig selv er værd at konsultere for et nærmere studium.¹⁴

Men det er kun et fåtal af byerne der

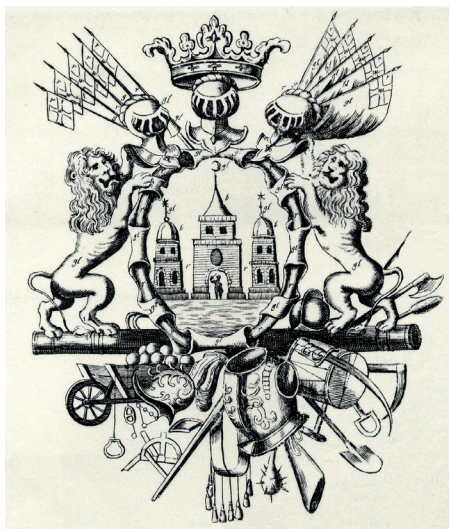
III. 6. Opslag i Resens Billedatlas 1677, visende Store Heddinge i kobberstik med afbildning af byens segl udført efter det indsendte seglaftryk, som Resen modtog fra sognepræsten 1667. Byvåbenet er i nutiden videreført som kommunevåben for Stevns Kommune. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

The perspective plan of Store Hedddinge is here shown to indicate the appearance of the towns in the engravings in Peder Hansen Resen: Atlas Danicus, printed 1677. Note the showing of the seal of the town.

hos Resen, ligesom hos Wolf, er beskrevet med angivelse af våbenernes farver, flere steder i øvrigt med direkte sidehenvielse til Wolfs Encomion. Det gælder f.eks. Hjørring og for Sakskøbing, hvor Resen yderligere forklarer de *tvende Offverskiær Saxe* som sådanne *‘som valkere benytter sig af’*.

Med farvebeskrivelse findes også Christianshavns våben, der blev tildelt i 1639

sammen med byens privilegier, hvorved Christianshavns borgere blev givet *dette effterskreffne waben till deris rette stadtz waben, nembligh en blaae thoren med threj croner, wortt naffn och medfølgende løffue och fahner*, som det er vist i det bevarede privilegiebrev i Rådhusarkivet. I Resens selvstændige Christianshavns beskrivelse refereres såvel privilegiebrevet som våbenets beskrivelse: *som var et blaat*

Ill. 7. Københavns stadsvåben forsynet med bogstaver som farvekoder på Peder Hansen Resens store kort over København, udgivet som kobberstik: *Kiøbenhaffn HAFNIA* 1674. Bemærk brugen af 'w' for weiss, der viser at Resens brug af farvekoder formentlig er inspireret fra den tyske heraldiske litteratur. Foto: Det Kongelige Bibliotek.
On Resens large plan of Copenhagen, which was printed separately in 1674, the large coat of arms of the Danish capital is presented colour coded with small letters. The inspiration is apparently from the German heraldic literature of this time.

taarn med tre kroner og en fane till hver side.¹⁵

Foruden købstæderne i *Atlas Danicus* 1677 indtager København en helt særlig stilling i Resens historiske forfatterskab, og der var forberedt en selvstændig udgivelse af Københavns beskrivelse, ligesom ca. en fjerdedel af Billedatlassets mere end 100 plancher vedrører København. Peder Resen var på dette tidspunkt præsident i hovedstaden, udnævnt i 1672, efter tillige at have været borgmester sammesteds siden 1664, og herudover professor ved

universitetet. I flere omgange behandler og afbilder Resen Københavns våben, der var blevet givet i staden Københavns privilegier af Frederik III i 1661, med ordlyden: *Wii hafuer ocsaa denne kongelige residentz och frii riigs stad med saadan waben naadigst anseet och begafuet, som sig wed slige privilegier best kand skicke och herhos er at see, huilchet waaben de udi alle deris forretninger skall och maa bruge, huor och naar de det fornøden erachter*. Våbenet findes i det originale privilegiebrev vist i fornem fuldkoloreret 'afmaling', udført af maleren Michael van Haven, og findes endnu i arkivet på Københavns Rådhus.

Som ansvarlig for stadens ve og vel har præsident Resen vidst at promovere byen, hvor som helst der var lejlighed til det, og en storslået afbildning af Københavns våben og byens gamle segl, med ledsagende kortfattet omtale, er således at finde i Resens beskrivelse af Samsø. Denne udgivelse blev den eneste del af teksten til *Atlas Danicus*, som Resen selv udgav i 1675, som prøve på sit værk.¹⁶

Afbildningen af Københavns byvåben i *Descriptio et Illustratio Samsoæ* er udført som træsnit, svarende til de tekstillustrationer, som Resen planlagde at udstyre sin store Danmarksbeskrivelse med, udover de kobberstukne byprospekter, der som nævnt blev samlet udgivet som Resens Billedatlas i 1677.

Forinden havde Resen herudover i løslad ladet udgive et stort 'paradekort' af København som kobberstik: *Kiøbenhaffn HAFNIA* 1674, der med sin størrelse (ca. 63 x 78 cm.) langt overskygger det øvrige billedmateriale hørende til *Atlas Danicus*. Og på dette kort findes en meget fin og

III. 8. Flere af byprospekterne i Resens Billedatlas viser byens segl i forskellige udgaver, for Helsingør således tre generationer af ældre bysegl. Det vedføjede årstal angiver datering for det pågældende diplom, hvorfra seglet er aftegnet. Udsnit af kobberstik fra omkring 1675 hørende til Resens Atlas Danicus.

A number of plans in the Resens Atlas show the town's coats of arms in various different versions. The three generations of the coat of arms of Elsinore are from the copperengravings in Resens Atlas Danicus 1677.

detaljeret gengivelse af Københavns byvåben, ligesom også Christianshavns våben. Hvad der yderligere gør denne afbildning til noget helt særegent, er at det har været beregnet til at køberne selv har kunnet farvelægge byvåbenet, idet det er forsynet med farvekoder eller rettere fortolkninger for de foreskrevne farver.¹⁷

Angivelsen af farverne på byvåbenet er på kobberstikket markeret med bogstaver: r for rot, w for weiss, g og gl for gelb/gold (golden) og b henholdsvis bl for blau. Man må tro at Resens inspiration til farveangivelsen er fra tysk hold, eftersom der benyttes 'w' for farven hvid (tysk: weiss), og der kendes da også fra Tyskland eksempler på brug af sådanne farve-/bogstavkoder tidligere i århundredet, men hvorfra den direkte ansporing er kommet vides ikke. Under alle omstændigheder, har farvekoden sikret, at den der ønskede det, kunne få farvelagt byvåbenet fuldt korrekt, og

ikke som på den ældre generations byprospekter være overladt til tilfældige koloristers forgodtbefindende.

Christianshavns byvåben er som nævnt også med på det store kobberstik fra 1674, gengivet i udformning efter byens segl fra 1641, og også det er forsynet med tilsvarende farvekode som Københavns våben. Farvelægningskoden gælder endelig også for Peder Griffenfelds store våben, der som dedikationsvåben i fuld udstyrelse pryder Københavnskortets øverste højre hjørne. I senere oplag af kortet er våbenet sløjfet efter Griffenfelds fald, og i udgave 1695 ved kortets ophavsmand Johan Huusman, erstattet af et digt om København. Tilegnelsen i 1674 skyldes at storkansler Peder Griffenfeld var Resens patron og mæsen, hvilket havde betydning for hele *Atlas Danicus* projektet. Også Samsø-udgaven 1675 var tilegnet Griffenfeld, som øens herre.¹⁸

For fuldstændighedens skyld skal det endelig nævnes, at rækken af Københavns gamle segl og det nye våben også findes på en af de 'almindelige' plancher i Resens Billedatlas 1677, gentaget fra Samsø beskrivelsen, men nu i kobberstik. Det drejer sig om tavle 21, under overskriften: *Kiøbenhaffns Stads Waabener*, hvor der foruden byens segl og våben også findes universitetets og fakulteternes segl, de middelalderlige klostres segl, nogle af de gamle professorers segl og desuden de københavnske biskoppers våbener siden reformationen.

Som det vil være fremgået er Peder Hansen Resen på mange måder en spændende kilde til Københavns heraldik, og til historien om Københavns store stads-våben, og der kan næppe herske tvivl om at Resen med sin brede boglige orientering har fulgt hvad der skete på den internationale heraldiske front og uddraget heraf, hvad han kunne bruge til sine egne udgivelser.

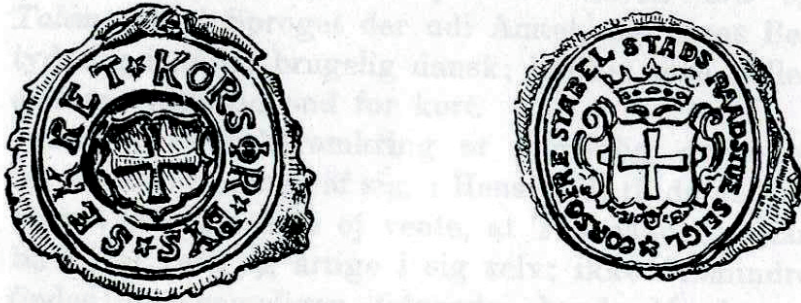
I denne forbindelse kan også påpeges en helt speciel heraldisk planche i Resens Billedatlas 1677 kaldet "*Gamle Vaaben udi Sorøe Kircke*" (tavle 45), der gengiver dele af skjoldfrisen for Hvideslægten i Sorø Klosterkirke. Våbenskjoldene er nemlig her vist med heraldiske farveskraveringer, følgende de anerkendte normer, og på planchen angives de enkelte skraveringer som: *Color aurens, argenteus, coeruleus, rubor, viridis, purpuerus* og *niger*. Resen har her fulgt tidens strømninger for grafisk reproduktion af heraldiske afbildninger, hvilket formentlig er et af de tidligste danske vidnesbyrd herom.¹⁹

Men Resens mest betydningsfulde og varige bidrag til den danske heraldik – ud

over hvad han ellers har samlet og bearbejdet²⁰ – er at han i sit billedmateriale til *Atlas Danicus* tilvejebringer en stor mængde heraldiske illustrationer, både i kobberstik og som træsnit. Og i Billedatlas 1677, udgiver Resen den første samlede oversigt og gengivelse af købstædernes byvåbener, flere steder endog i forskellige tidsaldres udformninger, og ikke sjældent er både byens store segl og det mindre sekret afbildet.

I *Atlas Danicus* har Resen foruden det historiske stof ønsket at være så aktuel som mulig, og for så vidt angår byvåbenernes farveholdninger, er byernes nye våbener beskrevet ud fra privilegiebrevene, således som det gælder for f.eks. Christianshavn og København, fra henholdsvis 1639 og 1661, om end den fuldgyldige blasonering er sprunget over og overladt til den indeholdte 'afmaling', der har dannet grundlag for Resens farvelægningskoder. Også for Fredericia, der i samme periode fik sit våben, er byvåbenet gengivet på Resens byprospekt fra omkring 1675, men dog ikke omtalt i teksten til Resens Atlas.²¹

Til den næste generation af byvåbener hører f.eks. Nibe, der først fik købstadspri-
vilegium i 1727. Byen findes derfor heller ikke på plancherne i Resens Billedatlas, men er derimod som den eneste by gengivet som en af de mindre træsnitsillustrationer, hørende til *Atlas Danicus*. Og i privilegiebrevet ville det vel være forventeligt at kunne finde en beskrivelse af byens våben, med farveangivelse, men man har tilsyneladende ikke fra byens side anmodet herom, for i det kongelige brev af 19. december 1727 hedder det afslutningsvis: ... *og ville Vi ogsaa lade Byen, naar derom til Os Indbyggernes allerun-*

Ill. 9. Seglaftryk fra 1744 med Korsørs gamle (til venstre) og nye segl. I henhold til Danske Kancellis opfordring om indsendelse af aftryk af købstædernes segl, indsendtes fra Korsør byens segl i to versioner, med tilhørende forklaring. Tegning efter indberetning i Rigsarkivet (cf. note 24).

Impressions from 1744 of the two seals of the town of Korsør. Such impressions was deposited with the Danish central administration by the towns all over the country, and are now held by the National Archives in Copenhagen.

derdanigste Forslag indkommer, med et sømmeligt Vaaben og Segl forsyne.²²

Efterfølgerne

Som kort berørt blev *Atlas Danicus* ikke udgivet i samtiden, og først med Erik Pontoppidan og Hans de Hofmans *Den Danske Atlas* (1763-81) blev Resens plan for et nationalt topografisk storværk virkeliggjort. I mellemtiden havde der været flere fejlslagne forsøg og strandede projekter, og blandt disse også yderligere en betydelig indsamlingsrunde med heraldisk indslag, som her afslutningsvis skal omtales.

Det drejer sig om en omfattende spørgsmålsrække, til brug for en påtænkt topografi, som i 1743 blev udsendt til købstæderne og amtmænd og stiftsbefalingsmænd i både Danmark og Norge af sekretær i Danske Kancelli, Erik Jessen Schardebøll (1705-83) på opdrag af sin foresatte, geheimeråd Johan Ludvig von Holstein.

Først og fremmest er der tale om en lang række praktiske og økonomiske oplysninger, som ønskes indberettet, men man var også interesseret i navnestof og historiske, topografiske og sprogæssige forhold.

Antallet af spørgsmål varierer efter hvilken instans spørgelisten blev tilstillet, men for købstædernes vedkommende er der tale om ikke mindre end 40 spørgsmål, der ønskedes bevaret, og blandt disse er nr. 36, der omhandler byernes kirker og andre 'publique' bygninger, samt det der i denne sammenhæng er særligt interessant: *Hver Kiøbstæds Vaaben eller Signette, som tryckes i rødt lak paa samme fortegnelse med dets korte beskrivelse, saavel som dets oprindelse og ælde.²³*

Som eksempel på det indberettede, skal her gengives besvarelsen fra Korsør, indsendt i marts 1744 med tilhørende to påtrykte signeter:

Zignetet er saaledes, nemlig – Det gamle og Det nye. Det gamle har været til og

*brugt fra fordum Tid, om hvis Ælde ej noget tilforladeligt kan siges, siden ej noget derom i Raadstuens Archiv findes til Oplysning, men sluttes at have været til, før Byen fik Køstadsprivilegier, eftersom derudi staaer det Ord Byes. Det Nye er derefter for kort Tid siden, med en zirligere Præg bleven forfærdiget.*²⁴ Forklaringen på den noget søgte tilbageslutning skulle angiveligt være, at når der ikke står ”stad” eller ”købstad” i omskriften på det gamle segl, så måtte seglstampen være fra før Korsør fik købstadprivilegium, der i øvrigt kendes fra 1425.

Hovedparten af det indkomne materiale efter henvendelsen i 1743, de såkaldte ’Jessenske Relationer’ findes i original bevaret i Rigsarkivet, Danske Kancelli, og adskillige af disse indberetninger er ligesom den citerede, gennem årene blevet udgivet i de amtshistoriske samfunds årbøger.²⁵ Men materialet er så vidt vides aldrig gjort til genstand for et nøjere studium for så vidt angår de indsendte købstadsvåbener, som et selvstændigt bidrag til den danske seglforsknings historie.²⁶

Ved at påbyde indsendelse af aftryk af seglene afstod man samtidig fra at få egentlige beskrivende forklaringer af byvåbenernes brug og benyttelse, og dermed muligheden for på dette tidspunkt at have fået, hvad der kunne have været en landsdækkende oversigt over vore byvåbeners tinkturer, som de var i brug ved midten af 1700-årene. Hvilket kunne have været interessant for os i dag, i forbindelse med spørgsmålet om våbenernes farver og deres oprindelse. Men et andet spørgsmål er måske, om farverne rent faktisk på dette tidspunkt var ved at være gået af mode. Det synes i hvert fald som om der i 1700-

tallet er en faldende interesse for på denne måde at markere sig i byerne.

Jessens og Holsteins plan for udgivelse af en topografisk beskrivelse, blev ikke realiseret, for det danske materiales vedkommende, og for så vidt angår byseglenes videre liv i den topografiske litteratur er inspirationen fra Resen tydelig: Intet af de efterfølgende store værker planlægges eller udgives uden byseglenes gengivelse, det være sig Pontoppidan’s *Danske Atlas* og senere Trap: *Danmark*, og ligeledes arkitekten Laurids de Thurahs stort projekterede *Atlas Danica*.

Navnlig de nytegnede bykort og prospekter hertil i *Frederik den Femtes Atlas* udmærker sig i heraldisk henseende, og på kortene heri findes meget fornemme segltegninger fra 1750’erne udført af Johan Jacob Bruun, til brug for Thurahs aldrig fuldførte *Atlas Danica*. Ved aftegning af byseglene på kortene i *Frederik den Femtes Atlas* er utvivlsomt gjort brug af de nyindkomne seglaftertryk fra 1743 og følgende år i Danske Kancelli, og f.eks. Korsørs segl er gengivet netop i de to viste versioner, som i indberetningen til Jessen, men der forekommer også i seglmaterialet aktualiseringer helt frem til 1750’erne.²⁷

Aktuelt

I nutidens Danmark er strukturreform og de nye kommunale fællesskaber naturligvis ikke sidste udkald for vore traditionsrige byvåbener, og der vil til stadighed ske en udvikling og nytolkning af den kommunale heraldik. At det vil ske i spring er nok naturligt, sådan som strukturreformen nu betinger en nytænkning landet over. Og

farver skal der jo på! - hvad enten det drejer sig om brevpapir eller flag eller websteder på Internet, eller som våbenskjolde til udsmykning på bygninger eller i de nye rådssale. Og sådan har det vel ifølge sagens natur altid skullet være, med farver på byvåbenet i det offentlige rum. Blot er vor viden om de tidligste farver på byvåbenene et område, hvor oplysningerne er begrænsede og meget spredte. Derfor er ethvert bidrag, som det her fremdragne materiale fra sidste halvdel af 1600-tallet af stor interesse, også for heraldikkens egen historie og studiet heraf.

Noter og henvisninger

1. Våbenbeskrivelsen er her citeret efter Erik Kroman (udg.): *Danmarks Gamle Købstad-lovgivning*. Bd. I-V. Kbh. 1951-61 (Malmø: Bd. IV, s. 65). Vedr. Malmøs segl, se også P.B. Grandjean: *Danske Købstæders Segl indtil 1660*. Kbh. 1937, nr. 28c: Malmø, der første gang vides benyttet 1438.
2. [Jacob Langebek:] Rønne Kiøbsteds gamle Seigl og Vaaben paa Boringholm. *Danske Magazin* 1746, s. 97f. (cf. Regesta 2064, 4/12 1562). Se også Grandjean (op.cit. note 1) nr. 161: Rønne. Rønnes ældst kendte seglstempel er dateret 1584, ligesom de øvrige Bornholmske købstæders segl (Grandjean passim).
3. Hallvard Trætteberg: *Stadsvåpen. Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, bd. XVII. Kbh. 1972, hvor emnet behandles på europæisk baggrund.
4. Om Visbyprospektets datering, se Thomas W. Lassen: *Wisby på Gulland. Siden Saxo* 1996 nr. 4, s. 35-38. Om byvåbenet se desuden Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus VII, A: Gotland*, udgivet af Jacob Isager og Thomas W. Lassen. Odense Universitetsforlag 1993 (tilsv. svensk udgave, Odense 1995), specielt s. 37ff.
5. Se Wolf, Jens Lauridsen i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg. (Gunnar Knudsen).
6. Om Wolf og forholdet mellem Danmark og Sverige, se Resens Atlas: *Gotland* (op.cit. note 4), specielt s. 21ff.
7. Jens Lauritsen Wolf: *Encomion Regni Danie* (Kbh. 1654). Fotografisk genoptryk ved Dansk-Skaansk Forening 1977 (siderne 557-663: Om den Provincie Skaane).
8. Se også Grandjean (op.cit. note 1) nr. 31i: Visby. Jfr. Resen op.cit. note 4.
9. Om Resen og hans værk, dets tilblivelse og skæbne, se Thomas W. Lassen: Tak derfor hans berømte pen. *SKALK* 1998 nr. 6, s. 20-30.
10. Resens Billeatlas er genudgivet i Ib Rønne Kejlbø: *Kobberstikkene fra Peder Hansen Resen ATLAS DANICUS 1677*. Kbh. 1974.
11. Se Kejlbø (op.cit. note 10), passim. Jfr. også nedenfor note 14.
12. Thomas W. Lassen: Indberetninger til Resens Atlas: Århus stift. *Århus Stifts Årbøger* 1990/91, s. 87-100.
13. Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus II, F-J: Sydsjælland*, udgivet af Gunnar Knudsen. Kbh. 1935, s. 97 og 89. Se Grandjean (op.cit. note 1) nr. 18f: Storeheddinge.
14. For udgivelsen af Resens Atlas i dansk oversættelse (siden 1925) henvises til den her vedføjede oversigt, som slutnote. I Dansk Heraldisk Bibliografi er desuden optaget henvisninger under 'Resen, Peder Hansen' til en del byvåbeners beskrivelse i *Atlas Danicus*.
15. Peder Hansen Resen: *Christianshafns Beskrivelse Anno 1685*. Kbh. 1877. Privilegiebrevet er udgivet i *Kjøbenhavns Diplomatarium*. Bd. I, Kbh. 1872, nr. 452; 8. juni 1639. For Christianshavns segl, se Grandjean (op.cit. note 1) nr. 2k: Christianshavn.

16. Peder Hansen Resen: *Descriptio et Illustratio Samsøe*. Kbh. 1675, s. 29. Københavns 'våbenbrev' er artikel 11 i staden Københavns privilegier af 24. juni 1661, udgivet i *Kjøbenhavns Diplomatarium*, bd. I, nr. 505.
 17. Det store Københavnskort findes også i Resens Billedatlas cf. Kejlbo (op.cit. note 10) med Resens tilhørende kommentarer s. 29ff.
 18. For Resens forhold til Griffenfeld, se Sebastian Olden-Jørgensen: Peter Griffenfeld og brødrene Resen. *Mark og Menneske*, tilægnat Karl-Erik Frandsen. Ebeltoft 2000, s. 171-80.
 19. Som 'note' til denne planche anfører Resen, at de adelige våbenbilleder er meddelt ham af dr. Pouch i Ribe, efter et gammelt håndskrift. Jfr. manuskript i Kgl. Bibliotek (Kbh.), med 224 adelige våbenbilleder aftegnete efter et håndskrift, der var overgivet Peder Resen af Ludvig Pouch (*Thott, 4to, 1887*).
 20. Resen udarbejde også omfattende beskrivelser af de danske kongers våbener og den danske ridderorden og elefantordenens historie og om Dannebrog, hvoraf kun enkelte dele er publiceret, se bl.a. *Dansk Heraldisk Bibliografi* 2. udg. nr. 2234.
 21. Resens Billedatlas tavle 105. Grandjean (op.cit. note 1) nr. 3e: Frederiksodde.
 22. Nibes købstadprivilegium 1727 er her citeret efter Harry Christensen: *Ni tværsnit af Nibes historie*. Viborg 1977, s. 117.
 23. Om indberetningerne til Danske Kancelli generelt, se nedenfor nævnte henvisninger i note 25. Spørgelistens ordlyd vedr. købstædernes byvåben og segl er her gengivet efter håndskrift i Sorø Akademis Bibliotek, *Bülows manuskripter* 63, 1h.
 24. Her citeret efter *Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1917*, s. 70, hvorfra også den gengivne tegning af de to versioner af byseglet er hentet. Det 'gamle' segl er formentlig fra omkr. 1600, se Grandjean (op.cit. note 1) nr. 7h: Korsør.
 25. Størstedelen af udgivelserne af disse indberetninger 1743ff. er fra før 1950, og oversigt over det udgivne kan bl.a. ses i *Dansk Historisk Bibliografi 1913-42*, bd. 3, s. 5 og tilsvarende vedrørende udg. 1943-47, s. 218.
 26. Grandjean (op.cit. note 1) med tillæg i samme: *Danske Herreders Segl*. Kbh. 1946, henviser relevante steder til disse indsendte efterretninger i henhold til kancelliets rundspørge 1743.
 27. Som en fantastisk gestus er hele *Frederik den Femtes Atlas* - og senest også kobberstikkene fra Resens *Atlas Danicus* - af Det Kongelige Bibliotek gjort tilgængelig som digital faksimile på Internet. Adgang fås via søgefunktion på KB.dk's hjemmeside.
- Udgivne dele af Resens "Atlas Danicus" (1925ff.) i dansk oversættelse (her nummereret efter hovedmanuskriptets inddeling): II, A: Roskilde (1929). II, B-E og K-O: Vestsjællands købstæder (1996). II, F-J: Sydsjælland (1935). II, P-R og I, A: Køge, Frederiksborg og Slangerup samt Sjælland i almindelighed og landdistrikterne (1994). II, S og T: Helsingør og Hven (1928). III, A: Møn (1990). III, B: Bornholm (1925). III, C: Færøerne (1972). IV: Fyn (1984). V, A: Lolland-Falster, Langeland, Tåsinge, Ærø, Als (1987). VI, A: Aalborg Stift (1982). VI, B: Viborg Bispedømme (1934). VI, C: Århus Stift (1967). VI, D: Ribe Stift (1987). VII, A: Gotland (1993) VII, C: Grønland (1987). Videre oplysning om de enkelte udgivelser kan f.eks. ses på www.bibliotek.dk.

Summary

The oldest tinctures of our civic arms – topographical sources of Danish heraldry

Topographical descriptions of Denmark from the 16th and 17th centuries include some of the earliest notes on the colourings of Danish civic arms.

Only one single armorial grant is known from medieval Denmark, for Malmø in 1437. This grant includes a description and a drawing in the document of the civic coats of arms. Apart from this, there is little hard evidence of the colouring of civic arms in the topographical treatises.

The oldest depictions of Danish civic arms are found on the topographical town plans and views; for example: Braun & Hogenberg from the late 1580'ies, but here the colouring is not to be trusted, and there are examples of identical coats of arms with three or more different colourings.

In the first generation of Danish topographical literature, there are in Jens Lauridsen Wolf: *Encomion regni danicæ* (1654) included descriptions of the civic coats of arms from towns from all over the country, and several of these are coloured. Until now, these coloured descriptions have been overlooked in the study of civic heraldry. In several cases the colours are different from what is used today, and therefore the descriptions mentioned are an important source of evidence.

The well known Danish juridical professor and historian Peder Hansen Resen (1625-1688) began collecting material in the 1660'es for a topographical description of

the Danish monarchy: *Atlas Danicus*. In doing this he was inspired among others by Wolf and his *Encomion*. In 1677 the copper plates of this extensive work was printed, including perspective plans of all Danish towns with depictions of the respective coats of arms. When P.H. Resen in 1666/67 wrote to the local clerics for information to be used in his work, he especially asked for information about the civic coats of arms for the individual towns. This material and more is the background material for his depictions. All in all, Resen's *Atlas* can be seen as the first national collection of pictures of Danish civic heraldry, amongst his other important contributions to the history of heraldy.

Blazons of the coats of arms of the single towns are as well included in the saved text to Resen's *Atlas Danicus*. These were originally written in Latin, but Danish translations for the separate parts of the country have been published from 1925 and onwards. The many perspective plans in *Atlas Danicus* 1677 have recently been released on the Internet by the Royal Library (Det Kongelige Bibliotek), www.kb.dk.

Finally, attention is directed to a somewhat later official collection of civic arms of Denmark. In 1743 E. J. Jessen planned a new topographical description, which was never published. Each town in Denmark was requested to send impressions of their civic seals. This material is preserved in the National Archives (Rigsarkivet), but has never been looked upon as a major source for the history of the civic arms in Denmark.

”Emot Rikswapnets höga värdighet”

– om de tre kronorna i Jönköpings och Malmöhus läns vapen

Av Magnus Bäckmark

Ett par brev från 1770–1771 kastar ljus över tillkomsten av dåvarande Malmöhus läns vapen 1769. Tillsammans med det äldre Jönköpings läns vapen skiljer det sig till sin uppbyggnad från övriga svenska länsvapen. De innehåller båda lilla rikswapnets tre kronor.

De svenska länsstyrelsernas vapenbruk tycks ha kommit i gång under 1700-talets andra hälft, som statsheraldikern Gunnar Scheffer skriver i *Svensk vapenbok för landskap, län och städer* (1967). Före det använde landshövdingarna sina privata sigill. De flesta av länen kom att använda landskapsvapnen eller sammanställningar eller förändringar av dessa. Jönköpings län upptog däremot residensstadens sköldemärke sammanställt med Lilla rikswapnet. Länsvapnet existerade i sigill redan 1766 (ill. 1).

Malmöhus läns vapen följde samma sammanställningsidé, men utförd i en i jämnstora delar uppdelad sköld. Även Jönköpings läns vapen normaliserades till den formen senare. Tillkomsten av Malmöhus läns sigill kan specificeras till år 1769. Detta tack vare nedan citerade brev, vilka idag ligger i fascikeln ”Sigill” i samlingen *Acta miscellanea* (”Palmskölds samling”) i svenska Riksarkivet.

Det första brevet i den aktuella brevväxlingen är daterat Stockholm den 8 maj 1770. Brevskrivaren är friherre Daniel Tilas (1712–1772), i sitt ämbete som ”Riks-Heraldicus”, och adressaten greve Johan Cronhielm (af Flostas) (1707–1782),

Ill. 1. Jönköpings läns sigill, här i ett avtryck från den 7 oktober 1766. Möjligen var sigillet tillverkat just det året, eftersom handlingar från landshövdingen ännu i januari samma år sigillerades med hans personliga sigill (Skrivelser till Kungl. Maj:t, Landshövdingar, Jönköpings län, volym 27, Riksarkivet). Notera att dexter sköldhållande lejon håller ett armborst liksom lejonet i Smålands landskapsvapen. En rundel mitt på postamentet är dekorerad med två korslagda fascies – en ordningsmaktssymbol. Stampytans höjd är 35 mm. Foto: Magnus Bäckmark.

Seal of Jönköpings län, this impression made October 7, 1766. Maybe the seal was made that year, since personal seals were used still in January the same year (Skrivelser till Kungl. Maj:t, Landshövdingar, Jönköpings län, volym 27, Riksarkivet). Note that dexter supporter carries a crossbow like the lion in the coat of arms of the province of Småland. A circle on the centre of the postament is decorated with two fascies in saltire – a symbol suitable for police force. Height: 35 mm. Photo: Magnus Bäckmark.

landshövding och överkommendant i Malmö (ill. 2).

Ill. 2. Initiativtagaren till Malmöhus läns vapen, Johan Cronhielm (af Flosta). Målning av Lorentz Pasch den äldre. Foto ur Torsten Bergman: *Från svenska akademier till mexikanska slagfält. Ur familjen Cronhielms historia* (1993).

*The man responsible for the coat of arms of Malmöhus län, Johan Cronhielm (af Flosta). Painting: Lorentz Pasch Senior. Photo from Torsten Bergman: *Från svenska akademier till mexikanska slagfält. Ur familjen Cronhielms historia* (1993).*

”Oformligt” sigill med glob

Anledningen till brevväxlingen var Malmöhus läns sigill. Ett avtryck därav hade för några dagar sedan kommit Tilas i händerna. Han beskriver innehållet som ”en glob fördelt i tvenne felt med Rikswapnet 3. Kronor i det öfra, och et gripehufvud med 6 struts- eller Påfogels fiedrar på hufvudet¹ i det nedra feltet: Globen krönt med en Kongelig sluten Crona, och omgifwen med den Kongl Seraphimer Ordens Kiedian, jemte inscription: Malmöhus Lähns Sigill” (ill. 3). Om detta skriver han:

Ill. 3. Malmöhus läns sigill. Avtryck daterat den 10 april 1783 (Överpostdirektören, huvudarkivet, E 2 B, volym 9, Riksarkivet). Det i två delar sönderbrutna sigillet har här sammanfogats på datorväg. Stampytans höjd är 34 mm. Foto: Magnus Bäckmark.

Seal of Malmöhus län. Impression dated April 10, 1783 (Överpostdirektören, huvudarkivet, E 2 B, volym 9, Riksarkivet). The two pieces of the seal has here been put together in the computer. Height: 34 mm. Photo: Magnus Bäckmark.

Hela sammansättningen är så emot all ordning och Regel, at den på intet sätt kan wara tillåtelig. Ty 1:^o har jag mig intet bekant något Kongligt tilstånd för Herrar Landshöfdingarne at i sine Em-

1. Strikt taget var det alltså hjälmprydnadens griphuvud (med strutsfjädrar) från Malmös vapen som ursprungligen insattes i länsvapnet, inte sköldemärkets griphuvud (utan strutsfjädrar). Samtidens föreställning om Malmös vapen framgår av sigillbilden i ill. 4. Det som där skjuter upp från griphuvudets krona i hjälmprydnaden föreställer sex strutsfjädrar. I senare framställningar av Malmöhus läns vapen (till 1939) var däremot den nedre delen av sköldemärket identisk med Malmö stads sköldemärke – jämför vänstra bilden i ill. 7.

III. 4. SIGILLVM CIVITATEM MALMOGIENSIS – Malmö stads sigill, här i ett avtryck från den 11 juni 1770 (Skrivelser till Kungl. Maj:t, Landshövdingar, Malmöhus län, volym 32, Riksarkivet). Stampytans höjd är 31 mm. Foto: Magnus Bäckmark.

SIGILLVM CIVITATEM MALMOGIENSIS – seal of the town of Malmö, here an impression from June 11, 1770 (Skrivelser till Kungl. Maj:t, Landshövdingar, Malmöhus län, volym 32, Riksarkivet). Height: 31 mm. Photo: Magnus Bäckmark.

betz sigiller föra Rikswapnet Tre Kronor; 2:^o Om ock det wore medgifwit, så är det ändå emot Rikswapnets höga wärdighet at uti et och samma felt, som globen föreställer, bifoga et annat af mindre consideration, änskiönt det ock wore et provincie wapn; för hvilket jag dock ej kan anse det nedra feltet, utan faller mig före, at det torde wara af Malmö stads Sigill tagit. För det Tredie at hela denna besynnerliga composition är omgifven med Kongl: Seraphimer Ordens Kiedian, som wäl kan säijas wara i regard til Tre Kronor, men likwäl aldeles öfwer Landshöfdinge Embetes anseende, och ännu mera öfwer et stads Sigill. Och för det fierde at föra Konglig

sluten Crona, som kan wäl på ena sidan sägas följa Rikswapnet åt, då nemlⁿ när det woro ostympat, men möter deremot, at sådant för ingen del competerar en Landshöfdinges Embete, ehuru wigtigt och angeläget det än i sig sielft är.

Tilas krävde att det ”oformeliga” sigillet nyttjande skulle avläggas och ”til sielfwa stempeln” insändas till kanslikollegiet, antingen direkt eller genom Tilas, för att där förstöras, för undvikande av framtida misstag och missbruk.

Av Tilas hand finns också ett odaterat brevkoncept som visar att han otåligt väntade på svar. Han skriver att han för någon tid sedan låtit ett ämbetsbrev avgå angående Malmöhus läns sigill, men att han ännu inte haft äran att erhålla något svar. Han skriver att han ännu något litet bör avbida tiden, uträknad efter postgången, för att avvänta svar. Med svaret förmodade han undgå ett ”obehageligt giöromål, som mig eljest oundwikeligen åligger” – en förtäckt hotelse, kanske om att uppmärksamma kungen på saken.

Förklaring med invändning

Om påminnelsenoten gick iväg eller inte är osäkert, men i landshövdingens svar den 18 juni nämns i första meningen att han samma dag återkommit till länet. Det visar att han ville urskulda fördröjningen och förstått att ärendet var av brådskande natur. Hans förklaring kring länssigillet, som han låtit göra, innehåller så många intressanta passager att den förtjänar att återges i sin helhet. Redogörelsen visar en överraskande medvetenhet om olika instansers sigill, särskilt om det nu kan ha varit så att

landshövdingen dikterat detta svar mer eller mindre på stående fot utan att dessförinnan ha hunnit låta göra några utförligare efterforskningar.

Ifrån längre tid tillbaka hafwer thetta län [Malmöhus län] wid Landshöfdingens *Expeditioner* brukat, i brist af något *publiqvet*, Landshöfdingens *private* Insegel; men som sedan thetta länet mig, såsom Landshöfdinge alldernådigst anförtrordes [1769], oanståndigt hade warit att bruka afledne Herr *Baron Adlerfelts* [Carl Adlerfelt, landshövding 1764–1769] *Sigill*, och mitt för min ankomst hwarken begjärtes eller förut beqwämligen kunde till brukande nedsändas; thet theß utom tycktes wara för mycken acktning för ett *privat* Insegel att thet skulle likasom *repræsentera* ett helt Lähn med samma rätt som thes enskilte ägare; hwarföre äfwen i sedermera tider flere län hafwa antagit *publiqve Sigiller* med sådane *Decorationer* som närmast synes komma öfwerens med then Syslas wärdighet, hwars Innehafware på ett så utmärkt sätt kallas Konungens man i orten som Sjelfwa Lähnet kallas Konungens och Rikets, så fant jag nödigt, att strax wid min ankomst till Lähnet på Kronans Kostnad förskaffa thetta Rikets Lähn ett mindre *privat Sigill*.

Enär Herr *Baronen* Landshöfdingen Bergs Rådet och *Commendeuren* [Tilas] icke har sig bekant något Kongl: tillstånd för Landshöfdingarne, att i ämbetes *Sigiller* föra Rikswapnet, har jag ock icke eller någon annan, sig bekant något Kongl: förbud theremot, hwilket bör bewisas, efter ingen lag kan gjälla

förän then blifwit stiftad och kundgjord; och synes i förenemde händelse oför-gripel: nog djerft eller af Sjelfwa bristen påtwungit att Landshöfdingarens enskilte *Sigill* skulle utgjöra och befästa säkerheten af Lähnets allmänna ärender och thet efter *Instructionen*, å Konungens wägnar.

Om en *Provincie* utgör en wiß del af Riket, och alla *Provincierne* utgjöra hela Riket, så är ingen oanståndighet theruti att beteckna sitt deltagande i Riks Kroppen genom wördsamt brukande af någon del af Sjelfwa Riks *Sigillet*, särdeles när *Inscriptionen* wisar åtskillnaden ifrån andra bruk och annan samt fullkomligare hela Riks *Sigillet*s författning och sammanhang; ty hwarken förekommer här Hans Kongl: Maj^{ts} egne höga wapn som *formerar* hjert-skjölden, hwilket såsom *familie* wapn elljest är åtskildt ifrån Rikswapnet, ej eller the 3 strömmar med thet öfwerspringande Leijonet enligt thet andra fältet, ej eller brukar *Malmöhus* läns *Sigill* Skjöldhållare af Leijon utan endast tre kronor till wördsamste teckn, att Skåne hörer såsom *Provincie* under Swerjes Krons hwars gamla wapn till *Nationens* heder i flere 100de år blifwit förswarat emot flere therom ifrån Danmark och *Påhlen* uppkomne twistemål; och som icke bewiseligen Skåne haft annat Insegel än thet samma som *Malmö* Stad, såsom förnemsta Staden och *Residencet* i Skåne, äfwen tå thet war *Gouvernement*, ännu brukar, så trodde man aldri minst någon anmärkning böra göras öfwer Skånska wapnets sammanbindande med Rikets, tå Rike och Skåne förut woro oupplöseligen sammanbundne.

Hwad som särskilt kan angå *Seraphimer* Kedjan, så medgifwes gärna, att endast Rikswapnet är thertill berättigat efter Riddarestadgans eget uttryckel: förordnade; men sedan, och thet utan alt föregående tillstånd så wida i landsorterne är bekant, eller efterföljande åtal, flere af Riksens *Collegier* omgifwit the-
ras *Sigiller* med *Seraphimer Ordens* Kedjan; såsom Högl: Kongl: *Cancellie Collegium* med the flere, och äfwen *Armens pensions Cassa* förer Rikswapnet med *Ordens* Kedjan icke mindre än *Lilljeswärdska* Regementets *Sigillet*, borde alt twifwelsmål upphöra, att icke thetta lähnet borde bruka samma heder och sammanbinda någon del af Rikswapnet inom *Seraphimer* Kedjan, som äfwen thetta länets egne Höfdingar med samma höga *Orden* warit behedrade och the-
ras efterträdare sig eij eller thertill owärdig gjort, att framdeles komma i nådig åtanka.

Kongl: Kronan medföljer tre kronor och när Konungens och Rikets lähn icke böra utestängas ifrån then heder enligit hwad tillförende ärhindrat blifwit så lærer thenna anmärkning af sig sielf förswinna, hälst under en myckenhet af *Publiqve* wärk, som i the-
ras *Sigiller* bruka antingen allenast tre kronor med Kongl: Kronan öfwer såsom *General Krigs Leuterations Rätten*, *Wrangelska* Husare Regementet, Kongl: *Artillerie* Regementet, *Lif Dragonerne*, *Lantinförhålliska* Regementet, *Armens* flotta, Kongl: *Slotts Cancelliet* etc eller uti delat fält, såsom Kongl: *Convoij Commissariatet*, 3 kronor ofwanföre med ett Skjepp i nedra fältet [ill. 5], *Jönköpings Lähns Sigill*, i öfra fältet

Ill. 5. Kungl. konvoijkommissariatets sigill. Det torde ha tillverkats efter februari 1746, då dess handlingar ännu sigillerades med personliga sigill. Detta avtryck är gjort i Stockholm den 27 oktober 1750 (Skrivelser till Kungl. Maj:t, volym 381, Riksarkivet). Konvoijkommissariatet var ett ämbetsverk inrättat 1734 för att förvalta de penningmedel som skulle användas till att skydda rikets handel i Medelhavet mot sjöröveri. Notera den tidstypiskt överlastade timbreringen med nyckel, vakande trana, merkuristav, nedskjutande ankare, häst uppstigande ur böljor, kanoneldrör, morgonstjärna (spikkclubba), treudd och svensk örlogsflagga. Stampytans höjd är 38 mm. Foto: Magnus Bäckmark.

Seal of the Royal Convoij Office. It was probably made after February 1746, when personal seals were still in use. This impression was made in Stockholm October 27, 1750 (Skrivelser till Kungl. Maj:t, volym 381, Riksarkivet). The office was established in 1734 to administer the funds necessary to protect Swedish trade in the Mediterranean Sea against piracy. Note the excessive amount of accessories around the shield: key, crane in its vigilance, caduceus, anchor, horse issuant from waves, cannon, mace, trident and Swedish naval ensign. Hight: 38 mm. Photo: Magnus Bäckmark.

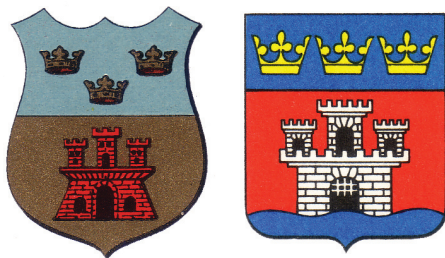
3 kronor och en Borg el^r *Jönköpings* Lähns [läs: stads] wapn i det andra etc: som wore både för widlyftigt och äfwen onödigt att vidare anföra.

Landshövdingen sade sig ändå vilja följa Tilas råd och låta ”Stämpelen” förstöras, bara Tilas ytterligare ville försäkra honom om att han ”i detta oskyldiga gjöromål” skulle ha försett sig emot honom obekanta ”*Heraldiqvens reglor*”. Han förklarade sig också villig att i så fall på egen bekostnad låta omgöra sitt eget sigill till länets sigill efter Tilas anvisningar.

Landshövdingen fick kalla fötter

Anmärkningsvärt nog finns en indikation på att landshövdingen, efter att detta brev gått iväg, drabbades av oro över att hans utförliga synpunkter och motstånd i frågan skulle kunna tas illa upp av ”Riks-Heraldicus” och leda till obekvämligheter. Den 28 juni, tio dagar senare, skriver han nämligen ett nytt brev, nu tydligen med egen hand. Det var av okunnighet som han låtit göra länets sigill, skriver han, och hoppades att det inte skulle räknas honom till last. Han försäkrade att ”Stempelen” skulle bli förstörd och vädjade till Tilas ”som gammal vän af mig” att saken sedan skulle bli alldeles glömd, som om den aldrig hade existerat.

Det sista brevet i saken är dikterat av Cronhielm den 1 juni året därpå, 1771. Han berättar att ”de till *Malmöhus* läns *Sigill* inrättade stämplat” på Tilas benägna erinran ”wäl genast” blev ”*annihilerade*” [av franska annihiler, ’tillintetgöra; upphäva, förklara ogiltig’]. Han beskriver olägenheten som han nu funnit av att både landskansliet och landskontoret delar hans enda sigill med honom själv. Då han sett andra län nyttja ”inrättade Läns *Sigiller*” utber han sig av Tilas att utverka Malmöhus län samma rättighet och benäget skicka

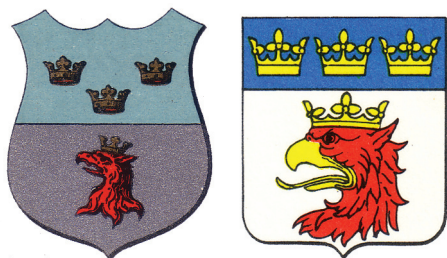
III. 6. Jönköpings läns vapen före och efter den modifiering av vapnet som gjordes vid den kungliga fastställelsen 1942. Stadsvapnet, vars innehåll tidigare växlat, hade fått sitt nu gällande innehåll 1935. Bilderna ur F. Liljeblad: *Svenska rikets jemte landskaps, städers och läns vapen* (1878) respektive C. G. U. Scheffer: *Svensk vapenbok för landskap, län och städer* (1967).

The coat of arms of Jönköpings län before and after the adjustment made when it was officially confirmed by H. M. the King in 1942. The city arms had earlier varied, but had been ratified in 1935. Pictures from F. Liljeblad: Svenska rikets jemte landskaps, städers och läns vapen (1878) and C. G. U. Scheffer: Svensk vapenbok för landskap, län och städer (1967).

honom ritning på ”huru och hwad uti sjelfwa *Sigillet* må föras”, så att han med första tillfälle skulle kunna föranstalta om sådana ”ganska nödiga *Sigillers* utstic-kande”.

Tre kronor övergavs inte

Det är rimligt att anta att riksheraldikerns skröplighet och sedan död på hösten 1772 gjorde att den här saken rann ut i sanden. Antagligen utfördes aldrig den av Cronhielm begärda modellritningen. Länsstyrelsen fortsatte nämligen att använda vapnet med de tre kronorna, från 1939 med kunglig fastställelse. Delningen av skölden modifierades då till en ginstam med de kronorna bjälkvis ordnade i stället. Samma

Ill 7. Malmöhus läns vapen före och efter den modifiering av vapnet som gjordes vid den kungliga fastställelsen 1939. Notera att griphuvudet i länsvapnet uttryckligen anges ha beväring av guld, medan så inte är fallet i stadsvapnet. Bilderna ur F Liljeblad: *Svenska rikets jemte landskaps, städers och läns vapen* (1878) respektive C. G. U. Scheffer: *Svensk vapenbok för landskap, län och städer* (1967).

The coat of arms of Malmöhus län before and after the adjustment made when it was officially confirmed by H. M. the King in 1939. Note that the griffin's head in the län arms in its new form is beaked Or, which is not the case in the arms of the city. Pictures from F. Liljeblad: Svenska rikets jemte landskaps, städers och läns vapen (1878) and C. G. U. Scheffer: Svensk vapenbok för landskap, län och städer (1967).

modifiering gjordes för Jönköpings läns del 1942. Jämför ill. 6 och 7.

Länsstyrelsen i Jönköping är idag ensam om att ha ett länsvapen med tre kronor som en beståndsdel i skölden. Malmöhus län upphörde nämligen 1997, då det tillsammans med Kristianstads län bildade Skåne län med ett annat, nytt vapen.

Summary

The use of the private seals of the county governors ("landshövdingar") in the administrative provinces ("län") in Sweden

proved unsatisfactory when administration increased. During the second half of the 18th century, the län started using own seals, with own coats of arms. They generally used – and use – the coats of arms of the provinces ("landskap") unchanged, if the areas of län and landskap coincide. Otherwise combinations of, or changes in, the older province arms were used.

To this practise two län arms make a notable exception. Jönköpings län and Malmöhus län both combined the State arms – azure, three crowns or – with the arms of the residence city in a horizontally parted shield, from 1766 (at the latest) and 1769 respectively. In one older case also one particular department, the Royal Convooy Office, used the State arms this way, from 1746/50.

In the article letters written 1770–1771 from the State Herald, Baron Daniel Tilas (1712–1772) to the county governor in Jönköpings län, Count Johan Cronhielm (af Flosta) (1707–1782) are quoted. The State Herald tried to restrict the use of the three crowns to higher purposes than this new use of them in the provinces, but without success. The letters are preserved in the fascicle "Sigill" in Acta miscellanea in the Swedish National Archives.

In both cases the two län arms were modified when they finally were confirmed by H. M. the King in 1942 and 1939, to having chiefs charged with three crowns in a row.

Jönköpings län is today the only län in Sweden with a coat of arms of this nature, after Malmöhus län in 1997 merged with Kristianstads län into Skåne län, for which a different coat of arms then was created.

Heraldica varia

Det XIV internationella heraldiska kollokviet den 5-8 september 2005 i Sankt Petersburg

Den politiska utvecklingen i Finlands östra grannland kom för ca femton år sedan att förändra världen. Den stat, som nu övertog det heraldiska arvet från det kejserliga Ryssland, visade klara tecken på att öppna sig. I och med att Ryssland nu skakat av sig det kommunistiska oket, kunde även L'Académie Internationale d'Héraldique, den internationella heraldiska akademien, vända blickarna emot detta land. Då utvecklingen ur heraldisk synvinkel även släpptes fri från sina forma bojor var det dags för att ge denna östliga utpost för heraldiken en chans. Således kom det XIV internationella heraldiska kollokviet den 5-8 september 2005, att hållas i den tidigare imperiella huvudstaden Sankt Petersburg.

Kollokviet fick en synnerligen eminent inramning. Statsheraldikern, doktor G. V. Vilinbahov (f.d. von Willenbach), hade i egenskap av vetenskaplig vice direktör för Statliga Eremitaget ombesörjt om att kollokviet residerade i de mycket anrika kvarteren, med Vinterpalatset som kronan på verket. Här finns det berömda Eremitaget, och Eremitageteatern från kejsarinnan Katarina den Stores tid, vilken agerade som scen för föredragen. Vid öppningshögtiden välkomnades de närvarande av Eremitagets chef, vilken konstaterade att representerar för femton nationer samlats till detta heraldiska möte i österled. Det var med fog statsheraldiker G. V. Vilinbahov uttryckte sin stora glädje för att kollokviet blivit verklighet.

Tema för kollokviet var kvinnan i heraldiken. Det kunde även noteras av det emblem som symboliserade kollokviet, en medeltida hjälmprydnad med en upprättstående krönt

kvinn, hållande en pil i dexter hand och en fackla i sinister hand.

Föredragen hölls på engelska, franska, ryska och tyska. De simultantolkades till dessa nämnda språk. Tack vare den moderna tekniken var det problemfritt att följa med det föredrag man önskade. Naturligt nog var värdlandet väl representerat bland föredragen: Alexander Chernyi med rubriken "Ladies' Heraldry in Treatises", Michael Medvedev med "Heraldic Privileges of Russian Ladies" och Jelena Yarovaya med "The Tragic Marriage of a Russian Princess and its Traces in Heraldry". Den för många bekante Michel Popoff framträdde även, med föredraget "L'image de la femme dans l'héraldique au Moyen Âge: le témoignage des sceaux et des armoriaux". Av de övriga föredragshållarna må exempelvis Michael Goebels intressanta "Die Frau und das Wappen in Heiligen Römischen Reich und in der Habsburg-Monarchie" nämnas. På ett liknande tema höll James P.D. Floyd ett anförande, där han presenterade ett stimulerande och rikhaltigt bildmaterial under rubriken "The Heraldry of Women in Scotland – some Examples". Informativt var Igor Sakharovs "The Alliance of Family Coat of Arms as a Result of Matrimony". Glädjande var att de nordiska länderna stod för ett antal framträdande föredrag från podiet. Dessa var Nils G. Bartholdy från Danmark med rubriken "Daughters of Denmark – the Heraldry of Danish Princesses", Per Nordenvall från Sverige med rubriken "Woman Heraldry at the Swedish Seraphim Shields", Lars Tangeraas från Norge med rubriken "The Maid of Norway and the Scottish Lion", Leif Tengström från Finland med rubriken "Heraldic Expressions of High Selfestimated Women in Sweden in the Late Middle Ages". Dessutom upplästes Steen Clemmensens föredrag "Women and Marriage in the Medieval Armorials", emedan han överraskande

Kejserlig prakt i fullt ornat. Notera Sankt Andreas-ordens kedja runt hjärtskölden.

hade blivit förhindrad att delta. Man kan med fog tillstå att Societas Heraldica Scandinavica närvaro var pregnant på kollokviet i Sankt Petersburg.

Det heraldiska kollokviet kompletterades av tre separata heraldiska utställningar. Den första av dessa fanns i foajén till Eremitageatern, vilken på en höjd av fem meter sträcker sig över vattenytan av en av Nevametropolens otaliga kanaler. Utställningen "Books on Heraldry in the Hermitage" presenterade Eremitageets heraldiska skatter i en omfattning av i runt tal 75 objekt. Deltagarna i kollokviet tilldelades en katalog i fyrfärgstryck av de utställda objekten. Emedan denna utställning var så strategiskt placerad för kollokviedeltagarna bereds den här mera spaltutrymme. Vid sidan om den tämligen sällsynta "Allmän vapenbok över det ryska im-

periets adelssläkter", ett verk som hade sin början under kejsar Paul I:s regeringstid år 1797, presenterades här olika heraldiska verk. Det ryska materialets unga ålder till trots (det äldsta dokumentet var från 1672) fanns här exempel på intressant rysk heraldik. Som sådan kan i sammanhanget det heraldiskt högtstående "Rus-skaja Geraldika" av A. Lakiers från år 1855 betecknas. Det västeuropeiska materialet begränsade sig inte blott till Johann Siebmachers "New Wappenbuch" (notera den speciella ortografin), del I och II från 1605-1609, utan här fanns även två av Virgilius Solis: "Wappenbüchlein" från år 1555. Det äldsta var Jost Ammans "Bericht und antzaigen der loblichen Statt Augspurg, aller Herren Geschlecht..." Intressantast för en ung heraldiker var kanske Jean Le Férons "Catalogue des tresillustres ducz et connestables de France, depuis le roy Clotaire premier..." från 1555, eftersom den heraldiska utformningen var karakteristisk i all dess enkelhet. Som helhet var utställningen stimulerande.

Den andra utställningen invigdes i närvaro av kongressen den 6 september. Det var fråga om det ryska statshistoriska arkivets (Russian State Historical Archives) utställning "Three Ages of Russian Heraldry". Här visades sköldebrev från olika tider, vilka räddats undan alla omstörtningar som det ryska samhället fått uppleva. Det var en sann överraskning att bolschevikerna och den ryska revolutionen inte lyckats förstöra alla dessa estetiskt tilltalande heraldiska objekt. Synd att utställningen blott var temporär, ty hela det statshistoriska arkivet skulle efter att utställningen avslutats flyttas. Det är allom bekant att dylika flyttningar alltid innebär bekymmer för både arkivpersonal och forskare. Således var kongressdelegaterna de sista som såg dessa heraldiska juveler på en längre tid.

Den tredje utställningen hade förlagts i det Konstantinovska palatset, president Putins re-

sidens på Finska vikens sydkust, ca en timmes bilfärd från Sankt Petersburg. Efter rigorösa säkerhetskontroller släpptes vi delegater in på palatsområdet. Corps de Logiet inrymde fem rum fulla med föremål vilka hade en anknytning till heraldik, allt ifrån protoheraldik till det ryska statsvapnet av idag. Tre rum var vigda för heraldikens utveckling, två för den ryska statsheraldiken. Det var intressant att notera att president Putin gett så här mycket utrymme åt heraldik i det residens där han tar emot utländska statsöverhuvuden. Av de mer exotiska objekten i denna utställning må nämnas samuraisvärd med heraldiskt utformade och brukade figurer. De mest spektakulära objekten var olika dräkter dekorerade med det ryska statsvapnet och Sankt Andreaskorset. Om tankar om att det inte finns heraldik i Ryssland icke skingrats förr, så gjorde de det här. Vid sidan om sådant som vi nordbor har svårt att omfatta som något heraldiskt, finns det ett heraldiskt arv i Ryssland. Det gäller att se genom händelserna under sovjetåren och bygga vidare på detta, som icke i egentlig mening fick existera under de kommunistiska decennierna, men som dock bevarats i större omfattning än man kunde tro.

Under kollokviet var det även möjligt att inhandla litteratur från heraldikens område på ryska. Den ryska heraldikens särarter märktes i de publikationer och bokverk vilka nyligen hade getts ut och vilka stod till salu under kollokviet. Två titlar må här nämnas: "Coats of Arms of Modern Russia" och "Official Symbols of the Chelyabinsk Region and its Municipalities", ett band med rysk statsheraldik och ett med kommunalheraldik.

Det XIV internationella heraldiska kollokviet gav vid handen att Ryssland är en nation med heraldik. Det säger sig självt att statsheraldiker, doktor G.V. Vilibahov ville visa att Ryssland och Sankt Petersburg klarar av att organisera ett

dylikt internationellt heraldiskt evenemang. Kollokviet i staden vid Nevans delta visade det åt den heraldiska "nomenklaturan".

Wilhelm Brummer

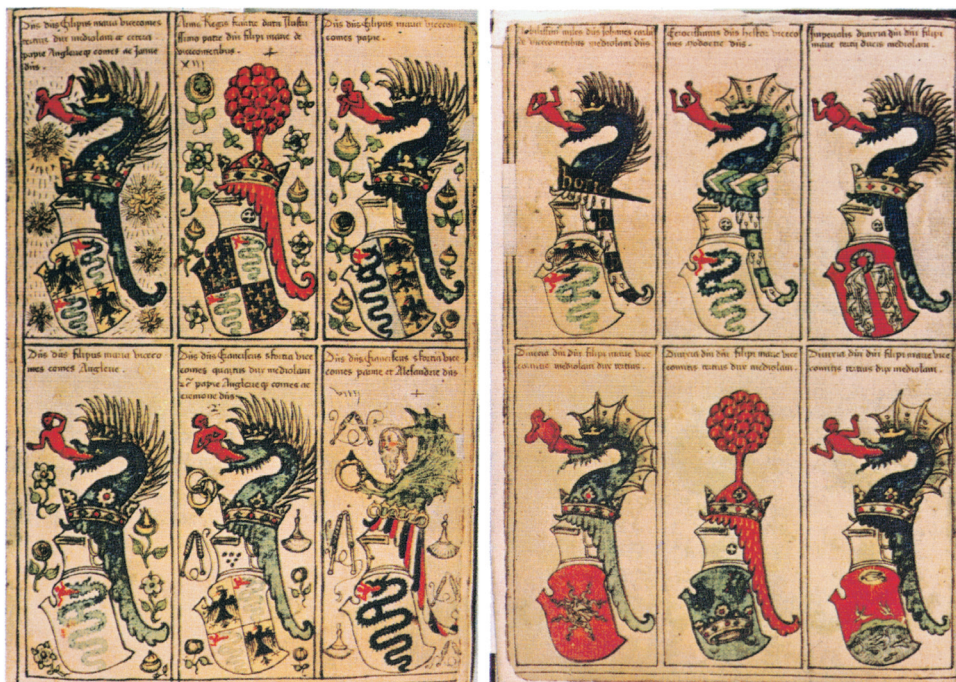
Viscontienes guivre

Jeg ser at Steen Clemmensen har gitt en grundig anmeldelse av *L'armorial le Breton* i Heraldisk Tidsskrift 10:91, 2005, s. 52-55. Det er virkelig bra at vi har et medlem med slike omfattende kunnskaper om middelalderens våpenbøker, til glede for oss alle. Verket kjøpte min sønn Harald som gave til meg i en parisisk antikvarbokhandel for 20 euro.

Gérard Ernisse skriver i sin innledning til dette verket at arbeidet helt sikkert ikke er avsluttet. Han vil ikke bli forbauset om leserne, konfrontert med opplysningene og blasoneringen, vil foreslå andre identifiseringer. Med

Hertugen av Milanos våpen. Fra *L'armorial le Breton*.

Andre og tredje plansje av codex 1390 (1400-tallet) fra B. Trivulziana, Milano, som viser våpnene til Visconti og Sforza. Fra D. L. Galbreath & L. Jéquier: Manuel du blason. Lausanne 1977. Foto C. Locatelli, Milano.

andre ord, fortsette forskningen. Her vil jeg ta ham på ordet.

Ved nr. 64 Hertugen av Milano (Visconti, duc de Milan) lyder blasoneringen, *d'argent à la guivre d'azur, couronnée d'or, engoulant un enfant de gueules*. Det vil si, i sølv en blå guivre med gull krone som sluker et rødt barn. Her måtte jeg konsultere en herpetolog, dr. philos. Dag Dolmen, som kunne bekrefte at en slange vanligvis sluker sitt bytte med hodet først. Det blir lettere ned da. Så er det ikke heller guivren som kaster opp, spyrt ut barnet? Jeg ser da også at Pastoureau i sin *Traité d'héraldique*, 1979, s. 154, skriver om Visconti: "*Quant à la guivre, sorte de serpent ondoyant, posé en pal en semblant*

vomir un enfant, c'est plus un monstre qu'un reptil. Le plus célèbre est évidemment celle des Visconti, mais il en existe quelques autres". Han mener altså at dette monsteret spyrt ut barnet. Men er det så sikkert at det er et barn monsteret spyrt ut? Her er det nærliggende å tenke på profeten Jonas 2:11 i Bibelen gamle testamente: "Så spydde fisken på Herrens bud Jonas ut på det tørre land". Eller for å si det på fransk: "*Alors le Seigneur commanda au poisson et aussitôt le poisson vomit Jonas sur la terre ferme*". I Det nye testamente er dette tolket som en spådom om Jesu død og oppstandelse: "*Car, de même que Jonas fut trois jours et trois nuits dans le ventre du grand poisson*" [Le mot grec signifie monstre

marin] de même le Fils de l'homme sera trois jours et trois nuits dans le sein de la terre" (For likesom Jonas var tre dager og tre netter i fiskens buk [den greske teksten bruker betegnelsen sjømonster], således skal Menneskesønnen være tre dager og tre netter i jordens skjød) (Matt. 12:40). Dette kan man jo spekulere på, men jeg tror Pastoureau har rett i sin blasonering av Viscontienes våpen, bortsett fra dette med barnet.

I en fransk-norsk ordbok (Ola Raknes) er *guivre* oversatt med linnorm (lindorm). Men jeg er ikke sikker på om det er riktig. Woodward oversetter det ikke til engelsk med *wyvern* (lindorm), men skriver om *Guivre – A large snake engloutissant, or vorant, a child*, altså en stor slange som sluker et barn.

J. B. Rietstap: *Armorial général*, blasonerer Visconti-våpenet som: *D'argent à une couleuvre ondoyante en pal d'azur, couronné d'or, engloutissant un enfant de carnation, posé en fasce, les bras étendus. Cimier: la couleuvre issant, engloutissant l'enfant* (I sølv en blå bølget eller buktet pælvis stillet *couleuvre*, slukende et hudfarvet barn, hjelkevis stillet, med armene utstrakt. Hjelmtegn: *Couleuvre* voksende, slukende barnet). *Couleuvre* kan oversettes med orm eller snok (snog). Snoker, *Colubridae* er en familie i underordenen slanger (*Ophidia*). Men jeg holder meg til Pastoureau som mener Viscontienes dyr er et monster, eller et slangelignende monster. J. Siebmacher's *grosses Wappenbuch*. Band B Wappenbilderordnung (Band 1), nevner ikke *guivre* under de slangelignende fantasidyr. Leksikonet *Le petit Robert* forklarer *guivre* med, *Animal fantastique ayant un corps de serpent, des ailes de chauve-souris et des pattes de pourceau*. Men Viscontienes *guivre* har verken flaggermusvinger eller svineføtter. D. L. Galbreath & L. Jéquier: *Manuel du blason*. Lausanne 1977, viser i fig. 608, s. 213 flere gjengivelser av dette dyret som hjelmtegn. Her har det en kam på ryg-

gen, nærmest som en drage. På ett av hjelmtegnene har *guivre* også et par føtter. Galbreath & Jéquier bruker ordet *homme* (menneske) istedenfor *enfant* (barn) i blasoneringen s. 109 og 299.

Denne lombardiske slekten Visconti må være det man kaller "uradel", det som Sven Tito Achen så smukt definerer som "slægter hvis oprindelse taber sig i tidernes mørke" (Danske adelsvåbener. 1973, s. 11). Jeg går ut i fra at våpenet også er gammelt. Viscontiene hersket i Milano og Lombardia i årene 1277 til 1447. I 1447 gikk makten over til Francesco Sforza, da Visconti-ættens mannslinje døde ut. Jeg vet ikke hvordan blasoneringen av dette våpenet lyder på italiensk. Men det spiller vel i grunnen liten rolle hvordan en tilfeldig herold eller heraldiker blasonerer dette våpenet. Det som kunne være interessant å vite er hva Viscontiene i sin tid tenkte, da de antok dette våpenet. Det var opplyste mennesker og kjente sikkert sin Bibel.

Jeg har lenge studert på dette med Visconti-våpenet og profeten Jonas. En gang spurte jeg Nils G. Bartholdy om hva han mente om Visconti-våpenet. Før jeg fikk sagt noe mer, nevnte han profeten Jonas. Det er derfor ikke bare jeg som er inne på den tanken. Man skal vel være forsiktig med å legge for meget symbolikk i middelalderens våpen. Men jeg er fristet til å tro at Viscontiene har hentet sitt våpenmotiv fra Bibelen. Selvfølgelig kan det også være eftertiden som mener våpenet symboliserer profeten Jonas. Dog mener jeg bestemt, som Pastoureau, at *guivre* spyr ut barnet/mennesket og ikke sluker det.

Harald Nissen

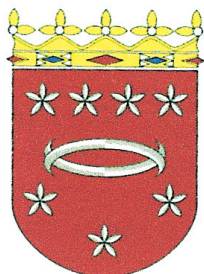
Äkta Hamilton med oäkta vapen

Den stora grevliga släkten Hamilton (12 sidor i adelskalendern) har råkat ut för "heraldisk misshandel" i litteraturen minst två gånger.

Författaren Jan Guillou har blivit känd för

Ill. 1.

Ill. 2.

sin romanserie om den svenske underrättelseagenten "Coq Rouge", Carl Hamilton. Han berömmar sig om sitt grundliga förberedelsearbete och sin faktakontroll. Inte desto mindre skriver han i den första boken från 1986: "Hans pistol var en Beretta 92 S 9 mm med 15 skott i magasinet. Han hade fått ett nytt exemplar i avskedsgåva i San Diego. Skjutinstruktörerna hade specialbeställt det och på något sätt hade de lyckats få tag på en bild på hans familjevapen via amerikanska ambassaden i Stockholm. Mitt i det vita pärlemorhandtaget – standard var annars mörkbrun valnöt – satt således en svart vapensköld med tre röda rosor och en halvmåne i silver. Skölden kröntes med en femuddig krona i guld. Det var helt rätt, så såg grevliga ätten nr 86 Hamiltons familjevapen ut."

Där var det inte många bokstäver som stämde. Ättens vapensköld är ju "i rött fält tre fembladingar av silver, två över en ställda, vardera belagd med fem herminer, och mellan dem en crescent (eller liggande månskära, om man så vill) av silver" (ill 1). Beträffande "pärlemorhandtaget" erinrar man sig för övrigt generalen George S Patton, som gärna bar två revolverar till sin uniform och som på en journalists fråga om de hade pärlemorkolvar, förtrytsamt svarade att de hade elfenbenskolvar och att det endast var hallickar i New Orleans som hade pärlemorkolvar.

I boken "En äkta Hamilton" (Förlaget DN, 2002) skriver Bosse Schön om Michaël Palmstierna Hamiltons långa kamp för att bli erkänd som son till den vidlyftige Ulph Hamilton och upptagen på Ridarhuset. Det första lyckades, men inte det andra. Bokens omslag visar utan kommentarer ett vapen (ill 2) som uppenbarligen är avsett att uppfattas som Hamiltons, men som inte är det. De tre fembladingarna har blivit åtta femuddiga stjärnor och månskäran har blivit en oidentifierbart föremål. För säkerhets skull har grevekronan även förvanskats. Varför detta fantasivapen fått ersätta det hamiltonska är inte känt. Kanske förlaget trott att det annars skulle riskera en stämning.

Lars C Stolt

En beriktigelse og beklagelse

– til Harald Nissens artikkel om den eldste kvinneheraldikken i Norge

Harald Nissen gir i *Heraldisk Tidsskrift* (10:93) en oversikt over den eldste kvinneheraldikken i Norge. Fra side 118 omtales gravsteiner med heraldiske motiver, herunder en gravstein fra Fjære kirke som i dag befinner seg i Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo. Nissen diskuterer denne gravsteinen inngående. Han henviser i den forbindelse til en samtale med undertegnede etter et foredrag i Norsk heraldisk forening 10. mai 2004, og en befaring i september samme år – som også undertegnede deltok i – hvor vi tok den bevarte steinen i øyesyn.

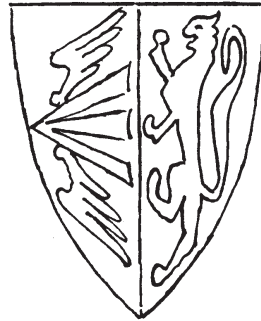
Det kan ut fra fremstillingen i artikkelen se ut som om identifiseringen av våpenet på gravsteinen og dermed dens genealogiske kontekst skyldes undertegneds kombinasjonsevner. Et slikt syn ønsker jeg å beriktige. Æren for å ha løst det heraldiske "problem" knyttet til gravsteinen fra Fjære – som innebærer at denne uten tvil var lagt over en datter av baronen Isak Gau-

tesson – bør tydelig tilkomme Geirr I. Leistad. Han har ikke bare tolket steinens våpenmerke. Han har også konkludert med at den kronede kvinneskikkelsen som holder skjoldet, høyst sannsynlig er en gjengivelse av Jomfru Maria. Løsningen ble presentert av ham i et foredrag om norsk middelalderheraldikk i Norsk heraldisk forening 17. mars 1988. Konklusjonen er senere referert av Lars Løberg i artikkelen *Glem Torstein mita! En kildekritisk undersøkelse av baron-ætta på Talgje og dens eventuelle forbindelse med adelsætta på Aga i Ullensvang* i Norsk slektshistorisk tidsskrift, bind XXXVII, hefte 3 (Oslo 2000), side 163 (note 22) og side 164f (illustrasjon 2 og 3). Jeg beklager sterkt overfor så vel artikkelforfatteren Harald Nissen som Geirr I. Leistad at dette ikke har kommet tydelig frem fra min side i samtalene med forfatteren om gravsteinen.

Anders Bjønnes

Svar til Anders Bjønnes

Jeg er ikke enig med Geirr I. Leistad i at det er Jomfru Maria som er avbildet på gravstenen fra Fjære kirke. I e-mail av 17.6.2006 til meg skriver drakthistorikeren Camilla Luise Dahl: "I tiden omkring 1300 er det ofte uklart om der på gravmæler er tale om afbildning af Maria, andre helgeninder eller en verdslig jomfru – og det har været diskuteret en hel del. Men faktisk kan man ikke se forskel – og ofte kan man have anvendt en blanding således at man både afbilder en verdslig jomfru og Maria i eet – altså en verdslig jomfru med Marias attributter. Gravstenen tilhører jo dog en person og det er meningen at man gengiver personen med de symboler der tilhører personens standstegn – i adelige jomfruers tilfælde bliver det med Maria jomfrusymbolik. Dette betyder ikke at det er Maria der er afbildet i stedet for. I senmiddel-

Isak Gautsson
1287

alderen ser vi f.eks. også at borgerlige mænd af og til lader sig gengive i rustning som egentlig er en symbolik der tilhører adelen – det betyder ikke at man har afbildet en ridder i stedet for – men at man har gengivet den afdøde med ridderlige attributter."

Jeg synes også jeg i min artikkel har argumentert godt nok for at det er den avdøde som er avbildet. Vi vet jo at engler kan brukes som skjoldbærere. Det forekommer vel i det franske kongevåpen. Men å bruke Jomfru Maria som skjoldbærer for en verdslig person, selv om det her dreier seg om adel, virker urimelig på meg.

Imidlertid gjenstår et spørsmål. I min artikkel s. 123, nevner jeg at H. Trætteberg i sitt verk *Borg i segl, mynt og våpen*. Oslo 1967, s. 48, har en tegning av Isak Gautssons våpen, hvor skjoldet er kløvd med pilespiss med vinger i første felt og løve i andre felt. På en hel side har han en rekke norske adelsvåpen med billedteksten: "Norske adelsvåpen i tida 1280–ca. 1300, kjent fra segl og enkelte andre kilder". Men han gjør ikke noe nærmere rede for hvor han har dette fra? Det skulle jeg gjerne vite.

Harald Nissen

Heraldisk litteratur siden sidst

Elegant italiener

Marco Foppoli: *Gli stemmi dei comuni di Valtellina e Valchiavenna. Origini, storia e significato degli emblemi dei Comuni della Provincia di Sondrio*. In appendice gli stemmi comunali della Valposchiavo. Con i disegni originali dell'Autore. Bormio 1999. 173s. 1bl.ill. ISBN 88-87584-09-5

Pris: Lire 50.000, Euro 25,82

Marco Foppoli: *Calendario araldico illustrato*. Regno Lombardo Veneto e già Sovrani, Serenissima Repubblica di Venezia, Ducato di Milano, Ducato di Mantova, Contea Principesca del Tirolo, Principato Vescovile di Bressanone, Principato Vescovile di Trento, Contee Principesche di Gorizia e Gradisca. Per L'Anno 2004. 18 unnummererte blad, ill.

Selv om jeg ikke kan italiensk, synes jeg at jeg plikter å anmelde to så elegante heraldiske publikasjoner. Og med god hjelp av Marianne Sandels, som behersker italiensk, tør jeg gå løs på en slik oppgave. Det er jo våpenavbildninger og blasoneringer som er det viktigste.

Av smussomslaget på den første publikasjonen, ser vi at Marco Foppoli er født i Brescia 31. mars 1967 av en valtellsk familie. Han er grafiker, illustratør og heraldiker. Foppoli er ekspert på heraldikk og vexillologi, er medlem av forskjellige italienske og utenlandske historiske selskaper. Videre er han medarbeider i Archives héraldiques Suisses, og har publisert artikler og avhandlinger vedrørende alpeområdenes heraldikk, spesielt de rätiske områdene. De rätiske alper er nordlige del av Tyrol, østlige del av Sveits og sørlige del av Tyskland.

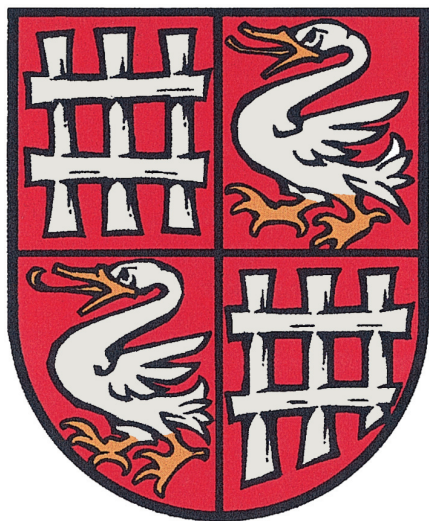
Foppoli er en elegant heraldisk kunstner som har sin spesielle stil. Det er jo det med heraldiske kunstnere, akkurat som andre kunstnere, de har sin spesielle stil. Så kan du si: "Det må være Marco Foppoli. Her har vi generalmajor

Thorbjørn Bergersen. Og dette er Magnus Bäckmark. Men hva med dette – det ligner da på Britze?" Bare for å regne opp noen. De har sin personlige stil og aper ikke efter andre.

Boken omfatter kommunene i Valtellina og Valchiavenna som til sammen er provinsen Sondrio, som er alpeland i det nordlige Italia. Den gjennomstrømmes av øvre Adda, som er en sideelv til Po. Sondrio grenser i nordøst til Tyrol, mot nord og vest til den sveitsiske kanton Graubünden, mot syd til de italienske provinsene Como og Brescia og mot sydøst til Bergamo. Men boken omfatter også kommunene Brusio og Poschiavo som til sammen er Valposchiavo, som igjen i følge denne boken er en del av den sveitsiske kanton Grigioni. Navnet Grigioni kan virke ukjent på nordiske lesere og du finner ikke navnet i noe norsk leksikon. Bare hvis du slår opp på Graubünden, finner du det italienske navnet. Men det er altså det italienske navnet på den kanton som på tysk heter Graubünden. I Valposchiavo snakker folk italiensk. Graubünden er ellers den mest sammensatte av de sveitsiske kantoner i språklig henseende. Her tales det både tysk, retoromansk og italiensk.

Først er en innledning om heraldikk mer generelt og videre om kommunal heraldikk. Så følger illustrasjoner av kommunevåpnene med våpnenes blasonering.

Provinsen Sondrio omfatter til sammen 83 kommuner, hvorav 9 kommuner mangler våpen. Videre finnes i boken de to sveitsiske kommunene. For hver kommune er det en illustrasjon av våpenet i farver med blasonering på italiensk. Her er altså en fin anledning til å lære italiensk blasonering. Av tinkturer har vi rødt, blått, grønt, svart, gull og sølv. Men i tillegg til det finner vi også purpur og naturfarve. Det kan være et tre med grønne blader og brun stamme eller en brun gemse. Her finner vi virkelig ypperlig heraldikk,

Våpen for kommunen Dazio med elegante svaner. I 1. og 4. felt har vi (tverr)stenger eller bomber.

men også noe som etter min mening er svært naturalistisk. Imidlertid, med Foppolis utforming av våpenet, blir det så elegant allikevel. Det er her vi møter en virkelig heraldisk kunstner. Det er opplysning om antall innbyggere i den enkelte kommune. Det kan variere fra over 10 000 i Morgegno til bare 272 i Gerola Alta. Provinsen Sondrio har 177079 innbyggere.

Vi får også avbildning og blasonering av provinsen Sondrios våpen. Videre er det avbildning av gamle flagg og bannere. Til slutt finner vi en bibliografi.

Jeg kan virkelig anbefale denne boken, hvis man vil studere elegant heraldisk kunst.

Den andre publikasjonen er en heraldisk kalender for året 2004. Jeg fikk hilse på forfatteren ved kongressen i St Andrews, hvor Marco Foppoli var en av de heraldiske kunstnerne i det heraldiske verkstedet. Her kunne vi få se hvordan en heraldisk kunstner arbeider. Jeg måtte anskaffe denne publikasjonen, fordi jeg her fant

Visconti-våpenet i våpenet for kongerikene Lombardia og Veneto. Men først kommer her litt generelt om publikasjonen. For hver måned er det gjengitt våpen for en berømt italiensk familie. Vi har D'Adda (Januar), Cavriani (Februar), Colleoni (Mars), Colloredo (April), Cornér (Mai), Lodron (Juni), Matsch (Juli), Del Majno (August), Miari (September), Rusconi (Oktober), San Bonifacio (November) og Savorgnan (Desember). Hver dato er gjengitt med sitt helgennavn. Månefaser er gjengitt og det er plass for notater for hver dag. Til slutt er det litt historikk for hvert våpen og med blasonering av selve våpenet.

Det som spesielt fanger min interesse her er våpenet for kongerikene Lombardia og Veneto.

Våpen for kongerikene Lombardia og Veneto.

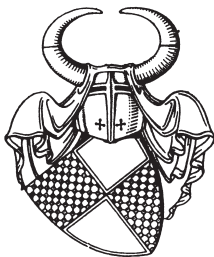
Lombardia fører nemlig i første og fjerde felt Visconti-våpenet og med italiensk blasonering: *d'argento, al biscione visconteo d'azzurro, coronato d'oro, posto in palo ed ingollante un fanciullo di rosso* (Lombardia). Det blir: i sølv en blå viscontinsk vannorm eller snok, med gull krone, pælvis stillet, som sluker et rødt guttebarn. *Fanciullo* er et guttebarn ca. 7 til 12 år gammelt.

I andre og tredje felt har vi Markusløven: *d'azzurro al leone di San Marco d'oro tenente colla branca anteriore destra un Vangelo aperto d'argento poggianti su una terrazza di verde*. D.v.s. i blått en gull San Marcco-løve holdende i høyre pote et åpent sølv evangelium, det hele på grønn mark. Hjerteskjoldet er to ganger kløvd med 1., *d'oro, al leone di rosso coronato, armato e lampassato d'azzurro* = i gull en rød løve med blå krone, klør og tunge (Asburgo= Habsburg), 2., *di rosso, alla fascia d'argento* = i rødt en sølv bjelke (Austria= Østerrike), 3., *d'oro, alla banda di rosso carica di tre aleironi d'argento posti nel senso della pezza* = i gull en rød skråbjelke belagt med tre sølv ørner, skrått stillet på bjelken (Lorena= Lorraine). Over skjoldet har vi den lom-

bardiske jernkrone og rundt det hele det gyldne skinns orden. Det hele er lagt på Keiserens dobbeltørn med keiserkronen og kronene for de to kongeriker. Av teksten går det frem at keiser Ferdinand I. ble kronet med den lombardiske jernkrone i Milanodomen 6. september 1835. Han abdiserte 2. desember 1848 og avsto keiserdømmet til Franz Joseph I. Michael MacLagan mener i sin bok *Lines of succession*, at keiser Ferdinand var "feeble-minded", eller som Albert Engström ville ha uttrykt det: "Vishetens fe behagade utebliva vid hans vagga". MacLagan skriver nemlig videre om Ferdinand: "It is rumoured that, having shot an eagle, he enquired why it had only one head". Lombardia ble avstått til Italia i 1859, vel etter slaget ved Solferino, hvor franskmennene og sardinierne under keiser Napoleon 3. seiret over østerrikerne 24. juni 1859. Veneto ble avstått til Italia i 1866.

Jeg har konsentrert meg om kongerikene Lombardia og Veneto. Men her er også ellers meget å fryde seg over av ypperlig italiensk heraldikk.

Harald Nissen

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badge (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badge, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93 - Pris pr. stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300 og nr. 82-93 kr. 110 pr. stk.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Udsolgt.

Heraldiske Studier nr. 2. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere.

København 1990. kr. 50.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I / darkblue, w/coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie II / darkblue, strewn w/small coats of arms). Kr. 150.

SHS-blazer-badge, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bybælpark 36, DK-3520 Farum, Danmark

E-mail: sekretariat@heraldik.org

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Godsägare Henrik Degerman, Irjala Gård, FIN-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowsvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1.th., DK-1871 Frederiksberg C, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektor, cand.jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 95

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Kongensgade 63, 3. tv., DK-6700 Esbjerg, Danmark.

Seniorrådgiver, cand.mag. Anders Bjønnes, Lysekkrenten 54C, N-0383 Oslo, Norge.

Tf. riddarhusgenealog Lars-Johan Wilhelm Brummer, Kyrkogatan 5 A 2, FIN-00170 Helsinki, Finland.

Heraldisk konstnær, fil.kand. Magnus Bäckmark, Lillkalmavägen 17, 1tr, SE-182 65 Djursholm, Sverige.

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1. th., DK-1871 Frederiksberg, Danmark.

Arbejdsmarkedsrådgiver, cand.phil. Thomas W. Lassen, Vestre Landevej 160, Sørup, DK-4951 Nørreballe, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113A, 4tr, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Kgl. våbenmaler, stud.mag. Ronny Andersen, Kongensgade 63, 3.tv., DK-6700 Esbjerg, Danmark.

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Avdelningschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, FIN-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybælpark 36, DK-3520 Farum, Danmark (sekretær).

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Arkitekt Stefan Snæbjörnsson, Heidarlund 7, Box 112, IS-210 Gardabær, Island.

Hovrättsfiskal, jur.kand. Martin Sunnqvist, Hantverkaregatan 9 D, SE-261 51 Landskrona, Sverige.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Älholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

